

**KULTURGINTZAKO
PLANTEAMENDU BERRIAK**

JOXE AZURMENDI

AURKIBIDEA

Planteamendu berrirako oinarriak	347
Euskararen batasuna/normalizazioa	350
Alfabetakuntza, gizagintza, herrigintza	356
Testu (liburu) produzio berri baterantz	358
Planteamendu global bat	364
Planteamendu pedagogiko bat	368
Kulturgintzaren filosofia berri bat	373
ERASKIN I	377
ERASKIN II	378

Bi ohar txiki gaian sartzeko, biografikoa bat eta metodikoa bestea¹.

Hasieratik abisatu beharra dago, metodoaren amorez, bere garaiko kulturgintzan Rikardok jokatu duen rola balioesteko haren bi alderdi berezi beharra dagoela: teorikoa eta praktikoa. Biak beti elkarrekin oso loturik ibili dira. Ezagunki Rikardo alfabetakuntza proiektuaren sortzaile eta antolatzailea ezezik, ideia honen teoriko nagusia ere izan da, etab. Horrela izan da denean: Rikardoren gogoeta beti oso praktikoa izan da.

Halere, beti praxiari begiratu dion teoria horretan, beraz Rikardo teorikoan, oraindik bi molde edo maila bereztea komeni da, hemen behintzat biak aparte kontsideratuko dira: a) Rikardok egin duen kulturgintzaren gogoeta teoriko orokorra Euskal Herriaren herritasunari begira: zer da kultura, gizagintza, etab.; edo zer da modernitate, euskal kultura, zein da euskalgintzaren esangura, problemak; b) bere proiektu kulturgingeko eginkizun konkreturen batzuen gogoeta teoriko hurbilekoa: alfabetakuntzaren esanahia, liburugintzaren planteamendu berri baten lokarria proiektu alfabetatzailearekin... Azkeneko hauek finean kontzeptu orokor bat eskatzen dute marku gisa: alfabetakuntza egin nahi dugu, baina zer da Euskal Herria, nola izan pertsonak eta euskaldunak egungo munduan; eta, alderantziz, gogoeta orokorrok arazo konkretuetan behar dute beren baliagarritasuna egiaztatu.

Partikularki ardurazkoa ez izan arren agian gure gomuta honen xedearentzat, esan daiteke, kulturgintza “berriko” figura gailen hau, biografikoki, borroka politikoan ezinik bakarrik heldu dela buru-belarri kultur lanean murgiltzera, bigarren aukera bezala. Rikardoren aktibitate 1963an abiatu da², artean Ekonomiako estudiantea zela Donostian

¹ Rikardoren idazkiak laburdura hauekin aipatuko dira: Pat = *Politikaren atarian*, Lur, Donostia 1969. RA = *Rikardo Arregi*, Jakin, Oñati 1971. HL = *Herriaren lekuko*, Jakin, Oñati 1972.

² Rikardo “irakaslearen” aktibitatea hemen alde batera uzten da. Baina cfr. RIEV 37 (1992.1) 302: “En 1961 se crea por iniciativa de Luis Mitxelena, José Miguel Zumalabe y Carlos Santamaría una academia para instrucción de niños y niñas (...). Entre los profesores de este primer año habría que recordar a Pilar Gainzarain, Itziar Mugica, Ricardo Arregui [beraz, oraindik Seminarioan zegoela?] y el Sr. Etxeveste”. Rafa Eigurenek elkarizketan jakitera eman didanez Rikardok euskal literatura irakasten zien (Orixe, etab.).

(hogeita bat urte): publikoan, nazioarteko politikako erredaktorea da *Argia*-n; Andoainen, ikastola sortu den urtea da hori, eta Larramendi antzerki taldearen, kross herritarra antolatzearen, etab., inguruan, herrian sortzen ari den mugimendu anizkorrean parte hartzen du; politikoki, Xabier Santamaria lagun min-minarekin, Karlos Santamariaren semea berau, Zuzenbideko estudiantea, Eusko Gaztedin dihardu klandestinitatean, ez dakigu zer lan modutan. 1964eko azaro-abenduan espetxean egonda (beharbada urriko azken egunetan atxilotua?), 65a auziaren zain etxean egin du, estudiantzen eta bere kazetari lana ongi betetzen saiatuz. (“Lauaxeta Saria” eman zaio urte horretan). Azkenean judizioa urrian egin da Madrilen eta epaiak libre utzi du. 1965 hori urte erabakiorra da Rikardoren trajektorian: politika utzi eta osoki kultur-gintzan enplegatzea erabakirik, hor abiatu da hurrengo urteetan bere plan handiak izango direnen gogoeta teorikoa nahiz oinarripen praktikoak, ihardunbide berriotako ihardunean errotik aldatuko baita laster bere pentsamendua ere (“ideologia”)³.

66 ikasketen bukaera antza eta soldaduzka urtea da, azaroan hasi eta hogeita bat⁴ hilabete: aurreneko zazpiak Ferrolen eta –bitartean poliziak edo interbenitu duelako haren aurka– Cadizen gainerakoak, San Fernandon, “sospetxoso” bezala hara urrunduta. Rikardok irakur eta gogoetaldi luzeetarako astia du.

Gartzelatik pasata, karrera ia bukatuak, hogeita bost urte mardul soinean, Rikardo honez gero ez da estudiantea idealista soil bat bizitzako leihotik begira. Proiektuz eta ideiaz gainezka dago barruan borbor. Une horretan hirukote probidentzial bat Donostian elkartzea egokitu da, 67/68 urteetan, erabakiorra gertatuko dena tenore horretako euskal kultur-gintzan: Karlos Santamaria, Joan Mari Torreal dai eta Rikardo Arregi. Hiru karaktere bortitz eta interesante, ezberdinak hirurak eta elkarren osagarri. Hiru esperientzia diferente, asmo batean eta lanerako gogo berdinez bateratuta. JAKIN organoa beren eskuetan dutela (hirurok osatzen dute Zuzendaritzako troika), *Argia*-rekin estuki harremanduak orobat, ongi situatuak euskaltzaleen mundutxoan

³ Ik. RA 54: “Hain zuzen, 1965 eta 1966.go urteetan hasi ginen har-emanetan kezka berdintsuak elkarrengana gertu-arazitako zenbait gazte. Rikardo tarteko zen, eta orduantxe azaldu zigun lehenengoz berekin zeramakien kezka handia: euskaldunen analfabetismoa beren hizkuntzan (...) Berehala ekin zitzaion lanari, bakoitzak ahal zuen neurrian, baina beti Rikardoren ardurapean, ta 1966.garrengo urtarrilean Euskaldunen alfabetizazioari buruzko proposamendu bat azaldu zitzaion Euskaltzaindiari ‘Jarrai- taldearen ize-nean’ (Alfabetatze Batzordea).

⁴ Hala irakurtzen da in RA 6, baina hamalau izan ziren susmoa geratzen zait.

(Rikardo 64az gero euskaltzain urgazlea ere bada), bulkada kontzienteki berri bati ekin nahi izan diote euskal kulturgintza osoa birregiteko asmoz. Hor aurkitu du Rikardok bere leku propioena eta hor erakutsi du (horren barrutxo itxira mugatu gabe: hortik zabalduz) bere gar eta heldutasun harrigarri guztia erakutsi ere.

Planteamendu berrirako oinarriak

JAKINen Zuzendaritza berehalaxe jarri da proiektu berria zenbakiz zenezki sistematikoki lantzen.

Problema bat dago hemen: urte horietako JAKINen editorialak idatzi Joan Mari Torrealdaik idatzi ditu, harena izaten da beraz formulazioa; baina, gero ideiak hiru lagunen arteko elkarrizketan finkatzen baziren ere, oinarritzko eskema Rikardorena izaten zen gehienetan, Torrealdaik gogoratzen duenez⁵. Formulazioari baino atxekiagoak ideiari, Rikardoren pentsamendutzat hartuko ditugu orain editorial horiek.

“Etapari berri baten aurrean ikusten dugu geure burua” (1968 urtarri/otsaila). Gero, bada, analisatu beharra dago egoera: eta denak egin-kizun dirudi. “Batasuna dugula jomuga: egin gabe dago. Idazkera batu bat behar dugula: egiteko dago. Gaurko munduari egokituriko hiztegi batzuk zaizkigula beharrezko idazleoi: egiteko daude. Euskara arloan, pentsa daiteke, «beharrezko» eta «egiteko» gauza bat dela, ez bi” (29, 1968, 2). Munduaren aldakuntzak daraman abiada, kolonialismoa, erlijio krisia, etab., kontsideratzen dira, momentuko mundu egoerari pultsua hartu nahi zaio. Kritikoki analisatu beharreko bi puntu garrantziko, euskal kulturgintzako izpiritua da, mentalitatea, bat; eta euskaltzaleek duten euskal historiaren ikuskera, bigarrena.

1. *Irekitasun izpiritu berri bat*: gure artean gertatu da, osoki ez bada ere gehiegi bai, euskaltzaleak autore nahiko tradizionalak eta kontserbazaleak izan direla, eta Euskal Herriko pentsatzaile “heretikoak” erdarazko autoreak izan direla. (Edo, behintzat, 68 inguruko gazteriak horrela ikusten zuela). Handik hara anbiguitatez betetzen da zer den euskalduna izatea, batetik erraz ikusten delako euskaltzaletasun “jatorra” tradizioarekin, erlijioarekin, moral estuarekin, etab. berdindua (“euskaldun fededun”); zenbait pentsamendu kritiko, aitzitik, inmoralkeria, ateismo, perbertsioarekin, eta erdararekin beti ere (beraz “hori ez da euskalduna”, esango da).

⁵ Rikardori omenaldi gisa (“Rikardoren oroiz”) JAKINEk hori guztia adierazia dauka xehekiago, ik. zenb. 21 (1981) 172-174, 178 eta hurr., Santamariaren uneoroko gidarritza inoiz ez bada ere ahaztu behar hirukotean.

Euskaltzale belaunaldi berriarekin maiz gertatu da, ordea (Mitxelena, Etxaide, Txillardeggi, etab.), lotsarik ez zuela aitortzeko, pentsamenduan, edo literaturan ere, autore “ez euskaldun” horiek maiteago zituztela⁶, euskaldun jator-jator asko baino. Baroja edo Unamunoren “euskalduntasuna”, horregatik, behin eta berriro mahairatzen den arazoa izango dugu horien artean⁷. Bestela esan: euskotasuna ez da mugatzen euskaltzale garbi, jator, katolikoetara; “gureak” dira bestelakoak ere, ez daukagu horiek arbuizatzerik⁸... Are bestelako euskal jator-tasun modu bat errebindikatu ere egingo da nolabait autore madarikatu horientzat, beraiek bihurtuz euskaldun jatorrenak beste modu batera. Arazoa euskaltasuna edo euskalgintza nola ulertu da. ·

1968ko martxo-apirileko zenbakia (30) “Euskal Herriko hiru hereje”ri eskaini zion JAKINek: Baroja, Unamuno eta Salaverria ziren “Euskal Herriko semeok”. Editorialak hirurok Euskal Herrirako bindikatzen ditu:

“Euskalerrian jaio zirelako eta Euskalerriko giroan hazi.

Besterik gabe, nortasun baten jabe dira. Beren izakeran eta beren jokaeretan, halako «zer» berezi bat daramate. Ikusten dutena ikusi, aztertzen dutena aztertu, esaten dutena esan, bai Euskalerriko eta bai kanpoko gauzetaz, «zer» berezi batekin –euskaldun begiekin?– ikusi, aztertu eta esanak dira. Nahi edo ez, ondo Euskalerriko ditugu.

Bere jokaeretan ere berdintsu. Hauen idazlanak, nahiz eta erderaz eginak izan, euskal-pentsakera daramate, eta euskal gaiak ukitzen dituztenean, euskal giroak eraginak dira dudarik gabe. Nahiz euskararen alde egin nahiz kontra, euskal fenomenoaren aurrean ez dira behin ere arrotz, parte hartzen dute-eta berotasun handienarekin.

Norbaitek galdetu izan du: ba ote dago euskaldunagorik ezer Barojaren *La leyenda de Jaun de Alzate* baino?⁹ Santi de Andia

⁶ Rikardok “hain gogoko zuen Baroja” gogoratu dute I. Sarasolak eta R. Saizarbitoriak, ik. *Jakin* 10 (1979) 116. Cfr. orobat ARESTI, G., *Literatur lanak-10. Artikuluak, bitzaldiak, gutunak*, Bilbo 1986, 35: “Zergatik aldaratu ziren gure artetik Baroja, Zuloaga, Unamuno eta Meabe? Gure konpainian aspertzen zirelako”.

⁷ Ik., adibidez, Txillardegiren “Unamuno ala James?”, *Jakin* 21 (1966) 81-84. Etxaide, “Euskal kezka Barojaren baitan”, *Jakin* 24 (1967) 52-58. Ez aipatzeko Salvatore Mitxelaren *Unamuno ta abendats*, Txillardegiren *Huntaz eta bartaz*, etab.

⁸ Ik., MITXELENA, K., “Baroja hil ondoan”, *Egan* 5/6 (1956) 173-178. (“Gurea ote dugu Baroja?”, etc.).

⁹ Halere ik. Rikardoren “Kalekumeon ordua eta jentilismoaren tentazioa”, RA 163 eta hurr.

edo Aviraneta baino personaje euskaldunagorik ba al dago? Euskaldun izatearen norgehiagoka jartzera ez goaz, baina norbait horrek egin zituen galderak oinarririk gabeak direnik ezin esan” (30, 1968, 6).

Editorialistek –alegia, Rikardoren pentsamenduak– ez dute epaile zorrotzeziak izan nahi (“gure asmoa ez da inor juzgatzea, hainbat gutxiago gaitzestea”), baina bai gogoeta historiko kritikoa egin euskal kulturari buruz. Hasteko, mendearen hasieran zenbait intelektualek euskararekin eduki duen jokabidea ez dago egungo egoerarekin eta neurriekin epaitzerik: beste kultura batean bizi ziren, beste balio, jomuga batzuekin; eta euskara baztertu bazuten, ez dugu ahaztu behar, euskarak berak beste egoera bat zeukala orduan, hau da, landugabea zegoela eta ez ziela balio beren asmo intelektualetarako, idazle, ikerle edo soil ikasle bezala iharduteko. Euskara gaixo zegoen, eta sendagaiak bilatzea eta apal-apalki lan ilun zailean irautea baino, zeinek ez ulertu, “errazagoa da, nahiz eta askotan gogorra izan, heriotz-etsia hartu eta hiletak preparatzea, hileta ospetsuak gainera”. Ulergarria bada ere, jarraigarria ez da ikusten halere intelektualon jokabidea euskararekin. Ordua baino lehen hilkanpaia jo duten hiletarion aldean, JAKINen Zuzendaritzak beste hau proposatzen du: “Gaixo dagoen euskarak –eta ez euskara gaixok– beste jokaera bat eskatzen du; konpromiso bat, sinismen bat, kuraia bat (...). Euskal Herria eta euskara dauden bezala hartu –bere akats eta guzti, mitoak utzita– eta sinismenez lanari ekin. Horrela 98garren belaunaldiko euskaldunen aurrean, hauxe dugu esan beharra: horien euskalduntasuna aitortu –nahiz elbarria izan– eta gaurkoei pentsarazi”.

2. *Historiaren ikusmolde berri bat*, orainaren irizpen berri bat esan nahi baita bide batez. Izan ere, euskaltzaleen artean maiz aurkitzen dira, oraingo egoera larria esplikatzeko, ideia nahiko sinplistik historiari buruz: XIX. mendean zentralismo espainolak eraso eta Euskal Herria hondatu egin zuen; lehenago Euskal Herri zaharra, bere buruaren jabe, Arkadia zen; karlistak foruzaleak ziren (eta katoliko zintzoak, etab., “zuriak”); liberalak zentralistak, erlijio-gabeak, “beltzak”... Ideia sinplista askok edukitzen duen egia sinple asko ukatu gabe funtsean uste horiei, axalgainekoegia eta komodoegia dela ere ezin ukatu, euskaltzale negartiaren kontsolamendurako ipuintxo hori. Dena dela, historiaren azalpen oker horretan axola duena, orainaren interpretazio okerra da, historiaren irudi hartan itzulproiektatua.

Gai honi (Rikardoren pentsamendu politikoan ikusiko dugu zehazkiago), “Lehen Karlistada” tituluarekin, 1968 urteko azken zenbakia

dedikatu zion JAKINek (33. zenb.). Aipaturiko hauez gain, 68ko gai nagusia, bestela, euskararen batasuna izan da. Euskararen normalizazioa, hitz batean.

Ohartxo bat aurrera baino lehen. Badirudi azken orduko deskubrimendu bat edo soluzio handiren bat dela orain, politikoen ahotan, Euskadi ez omen dela abertzaleena bakarrik (etorkinak ere euskaldunak dira, Unamuno ere euskalduna da...): historia ez dela errepikatzen, errepikatu ohi da, baina euskal historiak badu nonbait partikularitasun bat eta da, euskaraz erabilitako zenbait eztabaida hogeita hamar urte geroago errepikatzen dela erdaraz. Horrela, karlistak eta liberalak, euskal historiako mitoak, etab., hainbat eztabaidagai, euskaraz 60. urteetan jorratua, erdaraz 90.etan sekula lehen ezer esan izan ez balitz bezalaxe berpizten digu hainbat historilari eta soziologo “zientifikok”. (Eta ezin diozu esan, Mediterrania horiek guk aspaldi deskubritu eta lehortuta ere badauzkagula, euskarak zerbait deskubritzea zientzian lekurik ez duen kontua da-eta horien zientzian).

Euskararen batasuna/normalizazioa

Rikardo Arregi ez da euskara batuaren protagonisten artean aipatu ohi. Beharbada agertu ere bera ez da horrela agertu izan momentuan (soldaduzkan dago). Halere Santamaria eta Torrealdairekin batera batasunaren eragile/euskarri praktiko sendoenetakoa izan da. Batez ere festa-biharamunean, liskarrak eta zalantzak hasi direnean euskaltzaleen artean, Rikardoren postura esanahitsu eta garrantzitsua izan da, bi arrazoi gutxienez: berak guztiz errespetatzen eta estimatzen zuen hurbil-hurbileko zenbait pertsonaren autoritatearen aurka eutsi diolako euskara batuaren proiektuari (gogora bedi Manuel Lekuona, esaterako, Rikardoren sortetxean bizi zela, familiakoa bezala zuela), polemika garratzegi gabe, baina tinko. Eta, bigarren, planteamendu pragmatiko bat bilatuz arazoari: batasuna ikastolen garapideari, argitalgintzari, etab. lotuz.

JAKINen Zuzendaritzako ekipoak batasuna aldarrikatuz hasi du bere aldiko lehen zenbakia (29, 1968,5-6), eta urte osoa dirau gai horrek handik aurrera. “Batasunaren erlojuak jo du”. Batasuna euskararen hil ala biziko arazotzat jotzen da. Aukera gogor eta mingarria bada ere apika, ikusi beharra dago “euskara biziko bada, batuta izango dela. Argiago azalduz: batasuna euskararen iraupenerako baldintza dela, nahitanahiezko kondizioa” (30, 1968, 2). Ez da, beraz, gustoen kontua,

premia larri-larriarena baizik, honelako zakarkeria bat permititzerainokoxe ebidentziarekin: “Batasuna ukatzen duena, ezjakin bat da, eta euskaldun txarra. Gogorak garella uste duenari zera esanen diogu, alegia, gure herriaren gaurko egoera ikusiz, ezin dezakegula bihotz bigunagoz holakoa epaitu” (Ib., 4).

Batasunaren izenean basakeria franko egina baitu gizonak inguruotan aspaldikoa ez den bere historian –gerra zibila eta Espainiaren batasun sakratuaren lexiko faxista oso presente zeuden guztien gogoan– euskararen batasunak ez zituela diferentziak eta euskaltzaleak “bere mintzairan” maite ohi zituen bitxitasun lokal politikak ukatuko, adierazten zuten. Bakoitzak bere-bereak bezala sentitzen dituen partikulartasun kuttunak, norbere “ama hizkuntza” berezi hori (faxistek ito nahi izan dizuten zure “ama hizkuntza”!), euskara batuak begirune handienarekin tratatuko dizkizu. “Gure batasuna literatur-batasuna da. Ez du batasun honek ez herri hizkuntzarik, ez bailara bakoitzeko berezitasunik, ez euskalkirik, besterik gabe, ezabatzen” (Ib., 2). Esan nahi baita, solas arrunterako betiko “etxeko euskara” uzten dela printzipioz, gero praxian nola ibiliko garen aparte: euskara batua “kulturarako eta irakas-liburuetarako erabiliko litzateke” (Ib.).

Egiaz (momentu honetan oraindik irrti eta telebistetako hizkuntz produkzioan euskaraz pentsatzerik ere ez dago) batasunaren arazoa bi kanpori ageri da bereziki lotuta praxian: testugintzari eta alfabetakuntzari, berehalaxe ikusiko baititugu biok bertagotik. Lehenbizikoa euskara teknikoki gaitzea da, hizkuntza bera ahalbaitlehen egokitzea eta trebatzea erabilera kultu baterako, horretarako historia falta baitu orain artean, eta honek presa du.

Beharbada ohargarria, jende honek batasunaren premia aipatzen duen guzti-guztietan hiztegi moderno batën premia aipatzen duela da, gramatika edo morfologia baino gehiago: gero Euskaltzaindiaren euskara batuak eman ez duen edo gaur arte apenas eman duen hori alegia. “Gaurkotasunean jabeturiko hiztegi modernu bat ere behar dugu. Idazleari presta diezazkiogula ahalik erabilgarrien idaztresnak bere pentsaera errazki eman diezagun. Bestela ere badugu eragozpenik” (29, 1968, 6). Euskal idazlea, zientziako edo kulturako gaietan sartu orduko, galduta aurkitzen da, “luma eta sormena gogortu eta motel-duta”. Mundu horretan euskara ez da balio dion tresna egokia. Alta euskara edozein euskaldunen eskubide arrunta den bezalaxe, edozein euskaldun kulturen eskubidea da euskara kultu bat edukitzea bere eskumenean, zientziako edo kulturako alorretan euskaraz aritu nahi

badu: ez dezagula, bada, ahaztu “euskal idazleok gure ideiak beharrezko xehetasun guztiekin adierazteko eskubidea daukagula, eta horretarako egoki den euskal hizkuntza bat nahi dugula, zailtasunikan gabe elkar entenitzeko modukoa, autoitzultzen ibili beharrean, gaurko eta geroko ideiak oro aditzera eman ditzakeen hizkuntza bat” (30, 1968, 3). Hiztegi moderno batua, idazleen beharrezana eta eskubidez gain, euskararen bizitzarako da autoreon ustez premia larrikoa, frogatua dagoelako “kultura gabeko hizkuntza bat, laster barru, hila dela” gaurko gure mundu honen egoera edo higiduran. Hari logiko soil bat doa punturik puntu: euskararen bizitzak kultura eskatzen du, kulturak batasuna eta modernizazioa; batasun eta modernizazioak hiztegi moderno batua. “Baldin jakintza landu bat nahi badugu, egiazko irakasbide bat eta benetako jakintza aurrerapen bat euskaraz nahi baditugu, beharrezkoa da, behar-beharrezkoa, intelektual, ikasle eta pertsona eskolatuentzat, arin bai arin, hiztegiaren eta aditzaren batasuna erdiestea” (Ib.).

Hiztegiaren edo lexiko modernoaren arazoa ulertzeko, batasunarena baino lehen ibilitako beste iskanbila handia gogoratu behar da, euskara garbi/mordoiloarena. Euskara “kaletartzeko” programa zailak, euskara, jende askoren irudiko, mordoilotzea esanahi zuen soil-soil. Eta, garbi ala mordoilo, egia da idazle gazteak euskaraz nola esan ez zekiten kontzeptu pila bat nolabait esan beharrean aurkitu direla egunoro, ebazpideren bat beraiek asmatu beharrean. (Horregatik hiztegi moderno baten eskakizuna!). Rikardo ere saiatu da bere partea. Kazetari gisa, erdaraz heltzen zitzaion lexikoa euskaraz ematen asteoro ahallegindu behar zuen. Baina saiolari gisa zientzietako zenbait kontzeptu tekniko ere bilatu behar izan du euskaraz. Hona berak asmatuak izan litezkeen terminoren batzuk:

Herriaren lekuko, 1972: elkar-izate (104, coexistencia), deserdikoitze (116), erdi-hazi (133, subdesarrollado), etab. Edo beste tipo honetakoak: daiteketasuna (307), dagokiontasuna (313); lurrarekikotasuna (323), gizartearekikotasuna (321); gizontsutu (322). Edo zalantzaka bezala batzuetan, izaduna/izateduna (309), etab. Baina holako bariazio batzuetan nabarmena da kontzeptu hurbilen artean berezkuntza egiteko edo matizatzeko ideia: izaera/izatea (naturaleza/existencia, 310), norizate/zer-izate (320), zerturatzaile/norturatzaile (320), bakardade/bakartasun (311), bakantasan/bakoiztasun (314)... Gustoko soluzioa aurkitzeko zailtasuna garbi segitzen da kasu batzuetan: “no violencia” esateko, adibidez, gogorreza (81), biolentzi-eza (196), bortxarik-eza (300). Eta, beste hitzen batzuetan, urteotan nola erabilera aldatu duten, aurkitzen da: “oporra” (211) greba da noski Rikardoren testuetan.

Rikardo Arregi, 1971: izantasuna (143), hiriarioa (urbano bilakatzea, 164), hautasuna (identitatea, 165, 184), besteretze, besteratzaille (alienazio, 120, 164) [*Herriaren lekuko* 190: besteretuta], auresuposatu (148), gaintasuna (146), basia/egituragaina (147), halabehar/halabehartu (determinismo, determinatu, 147), gizagintza (171).

Politikaren atarian, 1969: elkarretatuak (29), hortasun (45, 84), elkarrean (75), gobernamodu (104), ahalmenu (104), etengabetasun (106), izandun (107 ss), izandura (108), gizatiar (108), zerutiar (109), lurkoi (109) eta lurtar (119), egokiazio (111), berebergo (114), errepublikatiar (117), gizatiarkotasuna (130). Liburu honetan, or. 46 eta hurr., politikako lexikoa finkatzeko saio bat dago propio.

Ahalegin asmatzaile edo egokitzaile honi euskalkien arteko batasun lexikala lortzeko Rikardoren saioa gehitu behar zaio, bere artikuluetan iparraldeko tradizioko berbak erabiliz eta: eskualde, froga, kausitu, etab.

Ondoko testu honek ez du komentariorik behar (1968ko abendu-koa) eta bere osoan aldatuko dut: “Badakit nere euskara nahiko kritikatu dela. Arrazoi guztiarekin kritikatzan nautenei bi hitz apal esan nahi nizkieke: lehenbizikoz ez naizela ari orri honetan literatura egiten. Badakit formak ere baduela bere inportantzia handia, baina ez dut uste ahantz dezaketenik, forma baztertu gabe, batez ere zerbait esaten saiatu behar dudala. – Bigarrenkoz: kontuan izan behar da zein kondiziotan egiten dugun lan. Profesionalaren obligazioak ditugula, honen abantailarik gabe. Nere obligazioa –orri oso batena– asterokoa dela, eta inspirazio izan edo ez izan, bete egin behar dudala. Gaurkotasuna nahi izaterakoan eta albistari ona izatez gerotan azkeneko unean idatzi behar ditut nere lanak. Eta bide berriak ireki behar ditugunez, euskal hizkuntza politikoa ez dagoela bat batean egiterik, eskarmentuak eraginda bakarrik erdietsiko dugu hori” (HL 123)¹⁰.

¹⁰ Ikustekoa “Gu traketsok”, 1968ko maiatzean Anaitasunan publikatua: “Neure idazlanak berriro irakurtzen egon naiz. Orain dela bost urtez geroztik, euskal aldizkarietan argitaratutakoak. Eta zenbateraino diren traketsak ikusi dut. Asko eta asko gaizki idatzia, korrika egina, guti landua; iritzien enparantzara etengabe iritziak argitaratuz. – Zorionez ala zoritxarrez, euskalgintzak lan zaratatsuak eta brillanteak baino gehiago, lan iraunkorrak behar ditu. Lan iraunkorrek eta zeheak, isilak baina etengabe egindakoak (...). Euskaldungoak irauten badu, gure belaunaldiak ez du ondorio handirik utziko. Izan ere, etxe bat egiterakoan, lehenik oinarri sendoak jarri behar dira; etxea jasotakoan, hauetz ez da inor gogoratzen, ez daukate nortasunik (...). Zenbat ez ote da gaur egun lan isilean, euskalgintzaren itxaropenari zutik iraunarazten diona! Jakina, jakituntzat, jaun handientzat, ikasientzat, etab., langile traketsak dira hauek; idazle zatarrak, gramatika ezagutzen ez dutenak; heuren saiaketa gehienetan, oker jokatzan dutenak. Baina besteiei falta zaien zerbait badaukate: *egiten* dutenak dira” (HL 231-232).

“Herria” kontzeptua askotan bilakatu izan da paradoxala, eta hala batasunaren polemikaotan ere. Euskara batuaren etsaien argumentu bat haren artifizialtasuna izaten zen; euskara herritar gozo jatorra (gehi bedi: zaharra) kontrajartzen zieten idazle batu mordoiloiei (gazteei). Hain zuzen “herria” hitzetik hortzera aipatzen zuen gazteria baitzen huraxe, bereziki unagarria egin behar zitzaion herrikoitasun faltaren kritika hori. Rikardoren erantzuna bere euskara txarraren kritikari murruskada honekin bukatzen da: “Eta, azkenik, ez dudala oraindik entenditu zer den delako «euskara euskara» famatu hori. Bada nonbait honen patenteren bat, baina oraindik, mokologia naiz nonbait, ez dut kausitu” (Ib.). Rikardoren kezka eta gatazketatik beti oso hurbil egon den Torreal dai, objektio honekin borrokan ikusten dugu oraindik *Rikardo Arregi* liburuaren aitzinsolasean: “ez bedi herrikoitasuna herrikoikiarekin, populukoikiarekin nahas” (31 or.)¹¹. Rikardoren kezka eta terminoak dira (ik. “Herrikoikeria eguzkialdeko Europan”). Intelektualak beren lan kritiko progresistan eragozteko herri xehea aitzakitzea (“herria idazleen eta pentsalarien kontra jartzea”), salatzen du Rikardok, ekialdeko diktaturen amarrua izaten da, edozein aldakuntza ekiditeko eta boterea bere immobilismoan justifikatzeko: “Herriaren izenean eta Herriaren onaren izenean pentsalariak eta idazleak kondenatuak izaten dira, separatzaile, herri galtzaile eta hondatzaile bezala” (HL 239). Batuaren etsaiok, ordea, ekialdeko Estatu komunisten bereziki adiskideak ez ziren izaten... Pilotaldi dialektiko bateko sakeak.

Herrikoitasun edo herrikoikeria kontuok giroa nola berotzen zuten ikusteko, ikustea dago “Urtain: Euskal Herriaren opioa”, gutxitan bezalako zakarra ageri baita hor Rikardo. Urtain opioa da¹². Alegia, batuaren aldekoek nahi dutena herri kultu bat da, ez betiko Euskal Herri

¹¹ Ik. halaber TORREALDAI, J. M., *Euskal idazleak gaur*, 1977, 173: “Euskaltzaindiak, Arantzazun 1968ko urrian, gomendaturiko bidearen kontra agertzen diren askorengan, erreakzioaren mito zaharrekin topo egiten dugu; alegia, herriazetasunaren eta intelektualismoaren kontrakarra, oposizioa, biak buruz-buru jarri nahia. Herria da nagusi, herriaren euskara egin behar da, herriarentzako idatzi behar da. Baina zein herri? Anailisi fin batek erakusten duenez, aipaldietako herri hori, baserri mundua eta nekazaritza da, ez besterik”. Ik. Gabriel Arestik egiten zuen herria/populua berezketara zentzu historiko batean oinarritua in *Gabriel Arestiren literatur lanak*, X. bol., “Artikuluak, Hitzaldiak, Gutunak”, Donostia 1986, 45.

¹² “URTAİN (j.i. Jose Manuel Ibar Azpiazu). Boxeolari gipuzkoarra (Zestoa, 1943 - Madril, 1992). Lehenengo 30 borrokaldietan K.O.z irabazi zuen. Pisu astunetako Europako txapelduna (1970 eta 1971) eta Espainiako txapelduna (1971) izan zen” (Elhuyar, *Hitztegi entziklopedikoa*).

“herrikoia”, inkultu eta basa. Herria maite badute, ez da oraingo bere horretan uzteko, hortik ateratzeko baino. Bere kontrario denak K.O.z botatzen zituen boxeolariaren arrakasta izugarriak herrian, Rikardok higuinena zituen fantasma denak iratzartu zituen. “Salbo gara. Euskal Herriaren etorkizuna, euskararen iraupena, euskaldunon ohorea salbo da. Gure ohorea Urtainen ukabiletan dugu (...). Hori da herrikoia, hori da erraztasuna. Gainontzekoak, badakizue, kultura gauza zail horiek, arriskugarriak izateaz gainera, nekezak dira” (HL 236). Eta boxeoren eta euskara batuaren artean non ote dagoen zerikusirik agian gaur ondo igarriko ez badiozu ere, orduan garbi ikusten zen:

“Izan ere, aitor dezagun: ekibokaturik gaude, alferrik ari gara lanean. Eta ez dezagun esan Urtain mito bat dela, guk ere gure mitoak baditugula esango digute-eta.

Izan ere egin dugu bekatu, bai. Euskararen batasuna serioki hartu dugu (bueno, batzuek nahaskeria esaten dute). Pentsatzeko eta gaurko liburu biziak irakurtzeko ohitura zitala dugu. Kultura modernoa euskaratzeko pretensio txorua izan dugu. Herria hobetua ikusi nahi genuen. Atletico de Bilbao, Urtain, probalarien eta ezpata-dantzaren truke, kultura gaiez mintzatzen ikusi nahi genuen. Asmo zoroa. Alferrik gabiltz, ez gara «realistak». Realismoa Atletico de Bilbao eta Urtain dira. Gazte aroko urteak pasatzearekin batera joango zaizkigu amets horiek. Errealidadea ukatzeko eta beste bat jasotzeko pretensioa ez dugu, bada!

Gainera, badakizue, euskara hiltzen ari gara. Gure joera zitalaz, euskal literaturaren klasikoak kontuan hartu behar direla ez dugu, bada, uste! Horiek denak lelokeriak dira nonbait. Euskararen batasuna bere kasa egingo da (hilobian beharbada). Gainera ez da hori problema. Hori artifizialki sortu dugun problema da. Jendea amorraerazteagatik sortu dugun problema.

Badakizue, ez dago ezertan kezkatu beharrik. Ezertan kezkatzekotan, Urtain izan dadila gure kezka. Gu maniatiko hutsak besterik ez gara. Eta Euskal Herriaren opioa dela esaten baldin badugu, frase polit bat esateko esaten dugu. Guk eta gure asmoek ez dugu etorkizunik. Herrikoia, popularra, euskararen erraztasuna, Urtain da. Hor dago etorkizuna eta... dirua!” (HL 237).

Euskara “herrikoiak” ez bezala euskara batuaren proiektuak herri jasoago –alfabetatu, kultu– baten xedearekin dauka zerikusia.

Alfabetakuntza, gizagintza, herrigintza

Rikardoren ekarria alfabetakuntzaren ideian eta antolaketan “Alfabetatze Batzordeak” azalduta dago *Rikardo Arregi* (1971) liburuan nik egin nezakeena baino hobeto. Hango lerro nagusiak gogoratuko ditut beste gabe.

Barrutik ideia konplexua da alfabetakuntzarena; edo, hobeto, gizakiaz eta gizarteaz filosofia sozial osatu bat biltzen du.

1. Izaki adimendunak bere izatekoa du adimenaren landutasuna; izaki landugabea, analfabetoa, pertsona azpigaratua da, ez nortasun osokoa. Euskalduna, euskaldun gisa, bere kultura landu eta garatzeko ezindua egonik, ezindua dago nortasuna osoki garatzeko, hau da, pertsonalki gutxitua dago, maila indibidualen.

2. Maila kolektiboan beste hainbeste: Euskal Herrian diren kondizioek ez dituzte euskal pertsonaren beharrak betetzen, hots, euskaldun bati ez dizkiote ematen pertsonalitate eta osotasun bat izateko baliabideak. Munduko herri analfabetoena baldin bada Euskal Herria Ibinaga-beitiaren esanean (RA 62), analfabetoak berak egiten ez duenarekin eta gizarteak ematen ez duenarekin, euskalduna bikoizki ageri da orduan azpigaratuta ezinbestean, pertsona gisa batetik eta hiritar gisa bestetik.

3. Baina, kasu!, azpigarapen pertsonal/sozial bikoitz hori, bera ere ez da soil-soil ematen, alienazio fenomeno inbasore batekin nahasita baizik: ez baita gizarteak euskaldunari bere nortasuna burutzeko lagungaririk ez diola ematen bakarrik, ezpada erruz eman bere nortasuna galtzeko eta nortasun arrotz bat garatzeko ematen diola emateko dena.

4. Horrela, euskalduna ezin da nor izan eta Euskal Herria ere ezin da bera izan, agintzen duen kultura guztiak ez diolako Euskal Herri bezala osatzen uzten.

“Politikara” zuzen-zuzen darama abiaburu pertsonalista/humanista honek nahitaez: izan ere, herri gisa nahiz pertsona gisa inbaditzen gaituen hori ez da bakarrik kultura erdarazkoa (mintzairaz), kontsumo kultura burges alienatzailea ere baizik edukin mamiz. Pertsonaren nahiz gizarte zinez humano baten kontrarioa. Hori horrela, alfabetakuntzak alde material bat edukiko du, irakurtzen eta idazten ikastekoa, horretarako materialekin, metodoekin, etab., baina beste hegala funtsezko bat, kontzientziatzekoa, situazioaren eta situazio honen kausen ezaguera sortzeko eta lantzekoa, alfabetakuntzaren parte gizarte-kritikoa, eduki beharko du derrigor orobat. Beharbada Rikardok bereziki

azpimarratu nahi izan ez duena da xede “ideologiko” hau, urte batzuk geroxeago hamaika istilu sortuko duena; baina haren analisisa eramateko moduak eta oinarriztutako gogoetak garbi-garbi eskatuta datozena: a) bai etorkinez egiten duen gogoetak, horiek euskal kulturagintza batean integratzeko, eta bai b) egungo euskaltasunaren eta modernitatearen haren analisi eta gogoetak.

Euskaldunari alfabetakuntzak irakurtze eta idazteaz gain bere egoeraren kontzientzia eman beharko dio: gizarteko giro guztia –legeak, eskolak, iratiak, aldizkariak, iragarkiak, etab.–, bere eguneroko bizitzan gizon/emakumea inguratzen duen orok dio eragotzi euskaraz irakurtzen eta idazten jakin ahal izatea; pertsona izatea da guzti horrek eragotzen diona euskaldun legez; gizarte bat aurkitzea da eragotzen diona, han bera pertsona bezala garatzeko, bere-bere gizartea izango duena eta kultura baten libertatean eta babesean haztea eskainiko diona... “Beraz kanpaina honen eginbeharra, idazten eta irakurtzen erakustea izango da materialki harturik, lehen epean, baina hau bide bat, ate bat bezala izanik, euskaldunek behar hau ikus dezaten, bere analfabetismoa oztopo bat dela euskaldun bezala osatzeko, eta hemendik aurrera, dugun euskal kulturari laguntza eta bultzada bat eskaintzeko. Hau guztia bi hitzetan esanez, Alfabetatzea euskal kontzientzia sortzaile bezala agertzen zaigu” (RA 61). Orokorki esateko: alfabetakuntzak euskal kulturagintzari eragingo dio, hots, euskal gizagintzari. Eta *ez-euskalduna*, langile etorkina bereziki, zer dela-eta atxeki beharko litzaioke euskalgintza proiektu honi? Berari ere gizarteak ez diolako pertsonalki osatzen eta askatzen lagunduko dion kulturarik ematen: inguratzen duena, erdarazkoa bai, baina berea ez den kultura alienatzaile eta zapaltzailea (burgesa) delako. Horrela, bere kulturarik ez duen euskalduna eta bere kulturarik ez duen langile etorkina, biona izango duten kultura/gizarte berri baten proiektuan elkar daitezke.

Ez bedi ulertu, koherentzia gabeko bi elementu arras heterogeno itsatsi nahi dituela Rikardok proiektu honetan, alde batek hizkuntza aportatzen duela eta besteak klase edukina. Ez, aportazio bien batasun gunea, Rikardoren analisisan eta gogoetan, euskaldunak bere kulturarik ez edukitzea eta etorkinak ere bere kulturarik ez edukitzea, kausa berberaren ondorio izatean dago, Moderniaren analisi historiko politikoan hobeto ikusiko dugunez. Kausa batbera du euskaldunaren alienazio egoerak eta etorkinaren alienazio egoerak: kausa hori suntsitzeko eta ordean kultura (gizarte, ordenu) berri biontzako egoki bat eraikitzeke egitasmoan ikusten du Rikardok batasunaren orpoa. Halere batasuna, ez iraganetik, etorkizunetik argitzen da batez ere.

Alfabetakuntzak osoki sentido politikoa hartzen du, “polis” adieran, horrela.

Gero, alfabetakuntza, organizazio konkretu bat eta lan konkretu batzuk da. Globalki pentsamendu horrek gidatu duen Alfabetakuntza-ren xedea, “Alfabetatze Batzordeak” berak bi puntuotan laburtu du, 1971an, Rikardoren iritzia bezala:

“1. Lehenbizi «euskaldunen alfabetatzea» kontzientzia sortzaile bezala. Kulturak gizonari, pertsonari zer eskaini diezaiokkeen eta zer eskaini behar dion ikusirik, euskaldunok euskaldun bezala osatzeko kultura baten jabe ez garela sumatzea, nabaritzea.

2. Alfabetatze kanpaina, ate eta zubi, lokarri eta helduleku bezala izan behar duela euskara moderno baten eta euskararen batasun ekintzetan. Herria eta «modernizatze eta batasun» lana aurrera eramango dutenen artean lokarri, zubi eta ate bat, euskaldunei irakurtzen eta idazten erakutsiz eta euskaldun horiei euskararen, hizkuntza bezala, aurrerabideak eskainiz” (RA 65).

Ongi da irakurtzen irakastea: baina zer irakurri? Zer dago irakurtzeko? Euskaraz produzitu den gehiena, gainditu nahi litzatekeen kultura horretantxe ernea baita. Literatura berri baten produzioarekin –literaturaren adiera zabalean– lotuta ageri da hortik alfabetakuntza-ren proiektua. Sokatik, euskara batuaren, modernizazioaren, etab., arazo guztiak datozkigu berriro eskuetara.

Testu (liburu) produzio berri baterantz

1968an batasuna proklamaturik, euforia handi batek hartu zuen euskal mugimendu gaztea. Berehalaxe plan harroak asmatu ziren aro berri bat abiatzeko euskal kulturaren. Plan horietako bat liburugintzari zegokion. JAKINeko hirukoteak proiektu bat landu zuen eta Iñaki Beobide-ekin (68an *Margo Ederdun Enziklopedia* bat argitaratuz, pionero bat zen bera euskal edizioaren ideia berriotan), gero Euskal Herriko Adiskideen Elkartearekin (Alvaro Lersundi), etab., saio batzuk hutsegina ostean, Rikardoren esku geratu zen apustu hura bideratzeko oinegotura berri bat sortzea; ikusita baitzegoen, ideia berria ez zegoela editore zaharrekin aurrera ateratzerik. Donostiako gazte taldetxo bat, *Argia*-ren ingurukoa, eta Bilbon Arestiren inguruko beste gazte batzuk, elkarturik, *Lur* argitaletxea sortu zuten Gipuzkoan horretarako¹³. Rikardoren

¹³ Rikardo Arregirekin partaide izan dira, beraz, Gabriel Aresti, Xabier Kintana, Ramon Saizarbitoria, Ibon Sarasola, Arantxa Urretabizkaia, Endrike Villar, etab.

ideian argitaldari honek eta Alfabetakuntzak elkarri lagundu behar zioten koordinaturik laneginez bi-biek¹⁴.

Alfabetakuntzaren eta testu berrietako produzio plangintzaren asmoak elkarren osagarriak izan dira. Irakurtzen irakasten bazaio, irakurgaiak eman behar zaizkio gero euskaldunari. Baina irakurgaiok ezin litezke, bera analfabeto bihurtu zuten izpiritu hartantxe sortuak izan (XIX. mendekoak), haren oposiziokoak izanda ere. “Izpiritu berriko” produtorik, alabaina, Rikardok ez zuen hautematen, eta ordura arteko baldintzetan ezinezkoa zela egitea ere, ikusten zuen. Euskal Herriak, hartzaile hutsa izango ez bada, elikatuko duen kultura, berak produzitu behar du. Produzitu ahal izateko baldintzarik ez dago ordea (liburgintzari gagozkiola orain). Baldintza materialik ez dago, aurrena; baina hori baldintza kulturaleri dago lotuta, honela batek bestea eta besteak bata ezintzen dutelarik, baldintza materialek inpotentzia kulturala eta kulturek flakezia materiala. “El pobrecillo hablador” Larrak aspalditxo esaten zuen eran Espainiaz: “En este país no se lee porque no se escribe, y no se escribe porque no se lee” (*Carta a Andrés escrita desde Las Batuecas*, 1832). Edo Alfabetatze Batzordeak esplikatzeko zuten bezala euskarari buruz: “Kurpil ero batean erori gara: irakurlerik ez dagoelako eta euskalki bateko liburuak oso gutxi uler ditzaketelako oso liburu euskaldun gutxi dago, libururik ez dagoelako nekez izan dezakegu euskaldunok euskaraz irakurtzeko ohitura, eta horrela ezin irakurlerik egin” (RA 60). Gutxipen materialaren beste kausa bat euskalduntasunaren identifikazioa da txapela, aizkora, ardi larru, irrintzi eta enparaduekin, liburuaren kulturarik eskatzen ez duen mundu batekin, baina azken finean ezta euskararik ere. Horrela euskara “euskal mundu” marginatu horretan bertan berriro marginatua geratzen baita, ahozko unibertso edo imaginario sentimental kuasi-mistiko batera. Euskara hori idaz-tresna baliagarririk ez da, zerbait moderno interesgarri esan nahi lukeen gazte batentzat; halere, senperrenak egin eta, gazte hori bere ideiak euskaraz idazten setatu bada, gero ez du aurkituko zeinek argitaratu, argitaratzaileak ez baitu aurkitzen zeini saldu... Elkarren kausen gurpil zoro honetatik behingoan kanpora jauzi egiteko, a) irakurle berriak eta b) testu berriak dago sortu beharra aldi berean.

¹⁴ Hala dago adierazita, Rikardo hil eta gero, “Hastapenak 1” bezala *Politikaren atarian* argitaratu denean, argitaldariak aurrezari dion ohartxoan (bertoko Rikardoren hitzaldian halaber): “Rikardo Arregiren beraren ideia zen, Alfabetatzearen osagarri bezala, 100 bat paiako liburuxkak ateratzea, dibulgazio eran, gaurko kulturari buruzkoak” (3 or.).

Testugintza berri honetarako euskara batua zentzu ekonomiko eta tekniko bikoitzean zen ezinbesteko aurrebaldintza, JAKINek 30. zenbakian adierazten zuenez. “Izan ere, batasunik gabe nola argitara litezke testu-liburuak? Hiru edo lau euskalkietan argitaratuko ote ditugu, ala? Diru aldetik ere gaitza baino ezinagoa dela begien aurrean dago. Ikastolek problema hau funski bizi dute, nola ez. Eta bigarren ikaskizunera baldin bagoaz, zailtasuna ezin-garaituagoa da oraindik. Eta barregarri ere bai, etxeko eta kanpokoen artean, hain herri txikia garelarik elkar ulertu ezinda ibili behar honegatik. Eta Unibertsitatea dugunerako? Filosofia, zientzia, kondaira edo direlako liburuak argitaratu behar ditugunean, batasunetik kanpoko soluziorik ez dugu ikusten” (30, 1968, 2-3). Argitaratu eta saltzeko bezalaxe, alabaina, testu hori norbaitek idatzi ahal izateko zen euskara batua, hau da, normalizatua (lexiko standartzatua, etab.), behar-beharrezkoa. Nola idatzi, bestela, irakurle potentzial gutxi guztientzat? “Ekonomia aldetik, batasunarekin ez bada, sentidurik ez daukan auzi honek, jakintza aldetik begiraturik ez dauka ez buru eta ez buztanik (...). Herri-hizkuntzazaleenak nahi dituen berezitasun guztiek iraun dezatela. Baina ez dezagun ahaztu –gorago aipatu dugun pasartera itzuliz jarraitzeko– euskal idazleok gure ideiak beharrezko xehetasun guztiekin adierazteko eskubidea daukagula”, etab. (Ib., 3).

Euskararen batasuna testugintzari lotua dago: batasuna aurrebaldintza bada, batasunaren gorpuztaile testugintza izango da. (“Euskaltzaindiak pausurik eman nahi baldin badu, idazleak oinak behar ditu”: Ib., 1). Baina testugintzaren –liburu produzioaren– posibilitatea alfabetakuntzari dator lotua: a) ez bakarrik liburuentzat erostunak behar direlako, baizik eta b) liburugile (idazle) berriak behar bezalakoak eta aski ugari sortzea ezinezkoa izango delako liburu/irakurle zirkulazio hori suspertu ez bada. Alfabetakuntza motorea bezala da hortaz mekanika berri guztian. (“Irteera bakarra dago: euskaldun gehienak alfabetatzea”: RA 64). Horrentzat eta horren zerbizuko bururatu du Rikardok bere programa editoriala.

Programa hori agian inoiz ez da heldu benetan programa izatera, proiektua martxan jarri eta laster heriotzak eraman duelako Rikardo. Haren kontzeptu orokorra, Rikardorena ez den esku baten ukituekin izanik ere (aditz forma batzuk, etab., nekez izan litezke harengandikoak), “Euskal liburugintzaren problematika” izenburuko testuan nahikoa egoki jasota geratu zaigu, “Rikardo Arregik 1969garreneko Uztailaren bostean Urrietako taferna-zulo batean haren editorialekideei irakurria”¹⁵.

¹⁵ Ik. ARREGI, R., *Politikaren atarian*, Donostia 1969, 13. Uztailaren hamarrean hilko zen Rikardo.

69 aurreko euskal liburugintzaren ezaugarri irtenen batzuk gogora ditzakegu hasteko. Argitaratzen dentxo, bakoitzak oso gutxi ateratzen duen argitaletxe mordo batean sakabanatua aurkitzen da: Auspoa, Mensajero, EFA, Derioko Seminarioa, Lazkaoko beneditarrak, Auñamendi, Graf. Eset, Graf. Izarra, Graf. Verdes, Graf. Ordorika, Graf. Bilbao, Graf. Valverde, Graf. Ellakuria, Edili, San Anton Katekesia eta beste hainbat txikiagoen artean, eta guztion askogatik goitik, Itxaropena/Kuliska Sorta da bolumen piska bat erakus lezakeen bakarra. Ez da Itxaropenak ez dituela autore berri gazteak publikatzen (Etxaideren *Joanak joan ezezik*, berak publikatu ditu Txillardegiren *Peru Leartzako* eta Arestiren *Harri eta Herri* bera, ez aipatzeko beste gutxiago ezaguturren batzuk), baina publikatzen dituenak beharbada batez ere zaharrak edo “klasikoak” direla kontsidera liteke apika (Lizardi, Orixe, Zaitegi, etab.), eta gazteek ez daukatela beren lanak argitaratzeko lekurik, ezin dutela publikatu. Obraren bat edo beste argitaratzeko zailtasunen historiak ere justifika lezake inpresio hau: Arestik *Euskal Harria* bere grafia “bitxian” publikatzeko oztopoek adibidez. Itxaropena eta beste argitaldaren batzuekin haserretuta, Aresti bere idazkiak autoeditatzen hasi zen (*Euskal Harria*, 1967; Meaberen *Hamalau alegia*, 1968). Eta, hain zuzen, Arestiren esperientzia hori autoeditore gisa “Kriselu”rekin¹⁶ giltzarrizkoa gertatuko da momentu honetan euskal liburugintzaren birdefinizio bat plantearazteko.

Aipatu “liburugintzaren problematika”n Rikardok egoerari aurkitzen dizkion akats larrienak bost hauek dira:

1. Argitaletxeen espontaneismoa edo liburuaren politika baten falta. “Argitaratzaileek, liburuaren politika bat ez edukitzearekin, liburu jakin batzuk eskriba ditezen ez dute erraztasunik ematen. Eta zer ateratzen den itxadoten dute, ea zezenetara espontaneoren batek salto egiten duen” (Pat 6-7). Honi loturik:

2. “... Betiko behi sakratuek eskribatzen dute. Horregatik tematika ukituegi bat dago gailen: paisajea, sasi-historia meharra, personaiaxkak, lur-arraseko kostunbrismoa, eta abar. Honekin publiko ohituaren saturazio moduko batera etorri gara” (Ib., 8).

3. Irakurle edo merkatu berrien ardurarik eza.

¹⁶ A. Zelaietak (*Gabriel Aresti*, 1976, 138) “aurretiaz Editore tituloa hartuta” publikatu zuela Arestik liburu hori esaten badu ere, ez dirudi Arestik sekula legezko Editore zenbakirik eduki duenik. Horregatik gero ere argitaletxeari Lur deritzo eta Kriselu kolektzio bat izango da, 1975ean banatu eta Haranburu Altunarekin zinez argitaletxe propio bilakatu arte. Gabrielen esperientziaz editore gisa ik. Zelaietaren liburuan or. 171 eta hurr.

Eta autore gazteei begiraten dien bi puntu ohargarri (II eta V):

4 (II). “Ezein [Argitaratzaile] ere ez da, egiarekin mintzatzen bagara, euskal kulturaren foko bat. (Beharbada Arestiren esperientziak ezer lortzen du). Editoreak ez dira inola ere literatura gaztearen ez iman bat, ez legamia bat. Konformidaderik nardagarriena da jaun eta jabe” (Ib., 7). Uste dut Arestiren aipamena hor inportantea dela.

5. (V). “Sistema bezala literatura gaztea ebitatzea (...). Hori baita gaurko euskal literaturaren gauzarik hasarragarriena, mila lan inportante daudela, argitaratzaileak ukatzen direlako ezin edita ditezkeenak” (Ib., 8).

Zer den Rikardorena eta zer ez, espresioan ezezik beharbada pentsamenduan ere, barne-azterketa formal xeheago batek seguruenik arazo gabe apartatu ahal izango lukeen hitzaldi zati honek, gehien-gehienbat, edo erabat, literatura estriktoari begiraten diola ematen du eskusiboki. Horregatik interesantea izan liteke konparazio bat Lurren lehen argitalpenarekin, *Euskal Elerti* 69, Hitz-atzean¹⁷. Hemengo bi ideia funtsezko, funtsezko biak zalantza gabe, horietxek baitira: 1. gazte berriek dakarten literaturaren berrikuntzarena, eta 2. orain arte gazteok eduki duten publikatu ezinarena (baina literaturari erreferiturik beti). 69ko antologia hau “azken urteetan baztertuta geratu diren batzuren bilduma” da (a); genero edo tai ezberdinetako izkribuak bildurik, “euskal literatura berriaren panorama eta ikusbegi zehatz eta nahiko zabala” agintzen da (b); “honela euskal irakurgaitarako zaletasuna behin eta betiko gure artean pitz dadin” (c). Behin eta berriro azpimarratzen da lankideen gaztetasuna eta berritasuna (Kintana nobelista gaztea, Mikel Azurmendi eta Erramun Saizarbitoria euskal poetarik berrienak); eta behin eta berriro aurkitzen da “tiene una novela inédita” (Saizarbitoria), argitara gabeko nobela gehiago badu Kintanak ere, “hamaika ipuin-sariketa ospatu da azken urte hauetan Euskal Herrian, baina zoritxarrez sariztatuak argitara gabe geratu dira”, obra “asko eta asko, oso lan baliotsuak, bazter ahaztuetan geratu dira, jentarteko argi dirdiranteak ikusi gabe arratoiarteko hauts ilunak ezkuta zitzaizkizuten. Zenbat ez dira izanen euskal sariketetara presentatutako, handik premiatutako eta gero editatu gabeko lanak?”...

Ene usteko, hitzaldi aipatuaren azken zatian aurkitzen dena da egiazki Rikardoren proiektu autentikoa. Hiru sailok proposatzen dira hor euskal liburugintzaren politika berri eta serio baterako:

¹⁷ Antologia hori 69ko irailean argitara da; *Politikaren atarian* 69ko urrian.

“I) *Kulturaren dibulgaziozko oinarrizko liburuak:*

Zientziaren eta kulturaren gai guztiei buruzko liburu sorta informe-ekarle bat behar litzateke. Euskarazko kulturaren egoera kontuan hartuta, kulturazko gai gehienetan gabezia izugarrian baitago, premi-premiazkoak dira liburuok. Liburu neutroak izan behar lirateke, hau da, ez daukate zergatik izan «autore baten obra bat», zerbaiten gaineko ezagumentua dakartenak baizik. Plajiatzearen beraren bildur ez gara izanen, liburu asko beharko baitira. Liburu hauek pajinazio uniforme bat edukiko dute. Pentsatuta daukagu haien masimoa 125 orrialde izanen dela eta minimoa 90. Terminolojiak eta ortografiak batasunari buruzko diktadura bat egonen litzateke. Tankera honetako hamaika (11) liburu eskribatzen ari dira momentu honetan bertan. Orain hasteko momentua dugu, eta hilean honelako liburu bat publikatu beharko da.

II) *Itzulpen eta saiaera laburrak:*

Gaurkoz, liburu osoen euskeratzapena gauza kasik inposiblea: Berekin baitakarkio itzultzaileari geroko frutuak ordainduko ez dituen denbora eta neke gastu bat. Beste alde batetik behar-beharrezkoa dugu denbora igaroetako eta korrienteetako autorerik ezagunenak euskarara tradutzitza. Alde batera uzten baldin baditugu oraingo krazio hutsezko obrak, autore horien kapitulurik inportanteenak tradutzitu eta liburu tipietan publikatu beharko lirateke. Itzulpen-klase hau errezagoa eta erosgarriagoa da. Honela, gainera, bigarren epoka batean liburu osoetako traduzioa planteatzeko esperientzia logratuko dugu.

(...) Liburu tradutzitu hauen ondoan euskaraz beraz eskribatutako saiaera laburrak atera behar lirateke.

Bigarren sail honek ez luke edukiko lehenbizikoaren regularidadea, eta honen exitoari makurtuta egonen litzaioke, zeren beraren kondizio aurrez aldetik emandako bat den.

III). *Literatur-krazio hutsezko obrak:*

Edozer literatur-klase sartuko litzake honen barrenean, euskarazkoa eta erdaratik itzulia. Hierarkiaz [kasu honixe!] hirugarren leku bat okupatuko du sail honek gure programazioan”.

Rikardok proiektu honen lotura Alfabetakuntzarekin oso garbi dauka hitzaldi honetan ere: “Editorial berri honek Kanpaina horrekin harreman hertsian egon behar du. Alfabetatze-Kanpaina hori dela medio, kulturaren herritartzearen oinarrizko liburu sailarentzat sus-

kripzio-kanpaina batera helduko ginake, esate baterako” (Pat 12-13). Liburuok “neutroak izateak” ere horri erantzuten dio (dibulgazio xedeari). Eta ikustea dago *Politikaren atarian*, Rikardok berak asmo horri ematen zion inportantzia ikusteko.

Planteamendu global bat

Rikardo irakurriz ohartzen du batek, euskararen arazoan hizkera bera nola diferentea bilakatu den urteotan. (Rikardo esatean, orduko JAKIN, etab., esan nahi da). Euskararen batasuna, edo politika editoriala, problemak euskararen *iraupen mailan* planteatzen dira denak. “Hizkuntza batek, pertsonaren behar intelektualak eta sentimentalak espresatzeko medio bezala balio duen bitartean, iraungo du. Batzutan, hizkuntzak bere baitan dituen faktore sentimentalak indar bat dira bizi modernuaren mugikortasunean irauteko. Baina luzarora, intelektual espresioaren medio bat ez bada, hizkuntza galdu egiten da”, adierazten zuen Alfabetatze Batzordeak (RA 62). Euskarak irauteko behar da euskara modernizatu, edo “kaletartu”, orduan asko esaten zenez.

Baina honen, modernizazio honen, esanahia ez da superfiziala, Rikardoren kasuan, errotik kritikoa baizik euskal kulturari buruz. Euskal kultura kaletartzeak –modernizatzeak– hura bere orain arteko historiari beste historia berri batera aldaraztea esanahi du. Rikardoren irakurketaren arabera, Euskal Herria ekonomiko eta sozialki XX. mendean bizi den artean, euskal kultura XIX.ean dago geratuta; hau da, gorputza XX. mende industrialean daukagu eta izpiritua XIX. mende nekazarian. Euskal kultura hiritartzeak, kaletartzeak, hemengo egoera historiko errealarari egokitzea da esanahi duena (RA 28-30). Oraingo egoera erreala zein den, ordea, irakurketa moldeak ez bestek erabakitzen dizu: horixe eginez abiatu du, hortaz, JAKINen zuzendari taldeak “etapa berria” 68. urtean (29. zenb., 1-6), arazo politiko eta sozial, erlijioso, kulturalen birpasa batekin, Euskal Herriko eta munduko egoeraren aurrean “modernoki” postura hartuz. Inperialismoa gaitzirizten eta kolonialismoa arbuizatzen da, arma nuklearrak eta gerra kondentzen dira, ezker berrienganako sinpatia erakusten da, federalismoa proklamatzeko da herri ezberdinen nortasuna gerizatzeiko aukera bezala, “peninsula barruan dela, edo kontinente barruan dela” (3. or.), etab. Inmigrazioaren problema, krisi erlijiosoa, belaunaldien arteko gatazka, etc. behatzen dira Euskal Herrian. Euskal kulturgintzak ikusmolde sozio-politiko global baten barruan daukala bere zentzua argitzen zaigu honela.

Kulturgintza horrixeko gogozkiola hertsikiago, a) kultura europarraren parean ibiltzeak, eta b) herri-kultura sustatzeak dirudite orokorki xedeak. “Errealismoz begiraturik europar kulturaren inguruan eta barrutian euskal kultura bat gauzatzen saiatuko gara (...). Euskal Herriko herri-jakintza eragin beharra dago, herri horrengana joan behar dugu. Herria lotan baitago. Eta lo ez dagoenean, galbidean dago erretasunaren aldapan beheara. Esnatu dezagun... Gure beste eginbehar bat da herrietako kultura-bizitza animatzea eta auzatzea” (5 or.). Oztoporik handiena horretarako euskararen egoera da (batasunik gabe, etc.). “Desarrollopetik atera behar dugu lehendabizi euskara”.

Azkenik batasunaren aitopenak 68ko udagoienean euforia bat edo indarren liberazio bat bezala piztu zuen mugimendu gaztean: Hiztegi batu berria, Idazleen Elkargoa, editorial berriak, mila gauzatxo berri antolatzeke ezinegon euskal munduan. Bere buruaren ez ironia piska bat gabe gogoratzen zuen JAKINEk urte batzuk geroago (21, 1981, 177-178) azartasun hura: “*Jakin...* Komite Zentraltxo antzeko zerbait bezala sentitzen da momentu honetan, euskal kultur mugimendu guziaren plangintzan enplegurik, dena begi eta belarri. Bi muturren eskema sinplearekin epaitzen da dena: alde batetik programa falta ikusten da, espontaneismoa, amateurismoa, folklorismoa, funtsean dena bat baita, gure kultur miseriaren kausa hain zuzen, – bestetik erreforma, eraberrikuntza, hots, programa, planifikazioa, koordinazioa, profesionalismoa, «kuadroak», salbazioa hor baitago”.

Segi diezaiozun 34. zenbaki horretan editorial gisako sarrerari (1969, urtarrila). Euskal kulturgintzak, oroz gain, programa behar omen du: “Programa hori gure lanerako behar dugu, nondik norakoa jakiteko, bide horren egoera ezagutzeko, eta azken helburuak, argi eta garbi, begien aurrean beti eduki ditzagun”. Bestela, betiko moduan, espontaneismo hutsean jarraituko dugu beti eta “espontaneismoak, luzarora, euskara heriotzara daramaki” (1. or.). Espontaneismoa gainditzeko modu bakarra planifikazioa da, programa. “Planifikazio hori, egitarau hori, ekintzarako behar dugu, ezer baliokorik egingo badugu (...). Xede eta helburu batzuk bistan hartu, horien funtzioan medioak bilatu, eta martxan jartzeko bidea adierazi: hori da programaren funtsa” (2. or.).

Gero, euskal kulturgintza osoaren plangintza global batera aspiratzen du nonbait JAKINEk (hori egitea berari dagokionik esan gabe):

1. *Euskaltzaindia*: bera da “erabat euskalduna den erakunde bakarra, bere baitan Euskal Herri guziko ordezkariak biltzen

ditu-eta”; hizkuntz auzietan bera aitortu behar da autoritate gorena, eta aginterik ez badu ere, haren kontseiluak agindutaz hartu behar dira. “Euskaltzaindiak, bere aldetik, eraberritu sakon baten premia du” (5. or.).

2. *Idazleak*: horiek “plan baten arabera lanegin behar dute (...). Euskal idazleek bateratu beharra daukate, gure iritzian hiru asmuok bultzaturik: lan egitekoa, euskara bateratuan idaztekoa, eta heuren lanak koordinatzekoa” (Ib.). Batasun hori, hemen esaten ez bada ere, Euskal Idazleen Elkartearen forman pentsatu izan dute jeneralean JAKINen¹⁸, eta itxaropen handiak ipini dituzte harengan: euskal idazleok auzi gramatiko-linguistikoetan etengabe elkarri mokoğa haserreturik ibiltzea, umeak bezala, gainditu ahal izango zen, autoritatea kontuotan Euskaltzaindiari aitorturik; tresna efikaza izango zen euskararen batasun literarioa finkatzeko¹⁹; idazleek, horrela, espontaneismoa gainditu eta profesionaltasuna ziurtatu ahal izango zuten... “Profesionalismo bat nahi dugunez gero, idazleak idaz-bidetik atera behar du ogibi-dea. Honek berak eramango du idazlea espezializatzerara eta hobetzerara, bere burua landuz” (6. or.).

3. *Ikastolak*: piramidean legez, gorenean Euskaltzaindia, gero Idazleak, euskal kultura herrikoi bat egiteko plangintzan ikastolak dira elementu garrantzizko bat. Ikastolak ere, ordea, sakabaturik dabilta eta, askotan, idazleen moduko ahakarrekin. Ikastolen arrisku handiena lokalismoa da. Editorial honek (a) “Euskal Herriko ikastola guziak bere baitan sartzen dituen erakunde bat” sortzea proposatzen du; eta (b) ikastolaren errealitate osoa planifikatzea, bai linguistikoki (euskararen batasuna ezartzeko prozesua) bai pedagogikoki, haurraren heziketari dago-kion eran.

¹⁸ Ermuako Euskal Idazleen Jardunaldietan, J. San Martinek proposaturikoari jarraituz, batzorde bat hautatu zen Idazleen Elkartea sortzeko aurrelanak presta zitzen (ik. *Jakin* 31-32, 1968, 73 eta 79-80); J. M. Torrealdai izendatu zen idazkaritarako.

¹⁹ Tonu nahiko erradikalak entzuten dira karia honekin: “Euskaltzaindiaren erabakiak oro onartuaz, baztertu ditzagun onartzen ez dituztenak” (J. M. Torrealdai). “LUR/KRIS-SELU/HASTAPENAK euskararen batasunaren zerbitzuan jartzen dira. Beren hautapen-kontseiluak, Gabriel Aresti, Xabier Kintana, Ramon Saizarbitoria eta Ibon Sarasolarekin osaturik dagoenak, euskal gaiztoko dialekto mordoiloetan idatzitako lanak ukatuko dituela jakin-arazitzen du, eta bide batez euskararen batasunik nahi ez duten euskaldunak euskararen eta Euskalerrriaren etsaiak direla deklaritzen du”, cfr. *Euskal Elerti* 69, 1969, 547.

4. *Alfabetatze-Euskalduntzea*: “Ikastolarekin batera, kultura herritartzeko, alfabetatzea dago”. Alfabetatzea ez da euskaraz irakurtzen eta idazten irakastea bakarrik: “Alfabetatzearen bitartez Euskal Unibertsitatea herritartu behar dugu”; horregatik, “alfabetatzea baino areago kulturizatzea da” (7. or.). Gero, orain artean euskal kulturaren euskaldunei parte emateak lehenetsua izan badu, “pentsatu beharra dago –iraupena bakarrik ez, baino hedadura nahi badugu– erdaldunak nola euskaldundu” (Ib.).

5. *Unibertsitarioak*, hainbat Unibertsitate ezberdinetan sakabana-turik dabilzanak, elkartzeko eta antolatzea da kulturaren planifikazio honetako beste puntu bat (geroko UEU alegia, Santamariaren oso gogoko asmoa).

6. *Argitaldaria* eta *liburu politika*: Izan ere, “ez daukagu euskararekin soilik lan egiten duen argitaldaria bat bakarra. Eta euskaraz ezer argitaratu ohi duten editorialek ez dute euskal liburuaren politikarik. Eta baldin badute, penagarria da. Editorial denek erderara jotzen dute, euskal gaiak erabiliz, nahi bada. Baina erderaz. Joera zabaldua da. Hedatua bezain okerra, guretzat. Erderaz idatzitako liburu hauei attergabeko gerla egin behar diegu”. Azken urteetan euskal kultura gehiena aldizkarien bidez egin da. Baina aldizkariak beren baldintzak eta mugak dituzte; ez dira kulturazko gaiak sakon eta sistematikoki eman ahal izateko lekuak. Orduan plan bat egin beharra dago “liburuak probokatu, egitarau baten barruan noski, eta ez berekasa sor ditezen zai egonez. Liburuak probokatu, ikastolari, alfabetatzeari eta euskal unibertsitarioei begiratu. Eta hau, euskaratuz eta sortuz, bietara” (8. or.).

Plangintza zehatz batek, helburuak eta bitartekoak ezezik, epeak ere kontsideratu behar ditu. Bi epe nagusi bereztean, medioei baino gehiago premiei begiratu die Rikardok. Euskal kultura, dio, atzera geratu da, gelditu egin da bere eboluzioan; baina mundua ez da horregatik gelditu. Euskal kultura eguneratzeak aurrenik esanahi duena, besteen parean jartzea da hortaz. “Lehendabiziko epe batean besteen aurrerapen horiek eskuratu eta guretu beharrean aurkituko gara. Eskuratu eta geuretu esan dut, eta ez eskuratu bakarrik. Lan hau ez baita nolana egitekoa. Bainan nolana egitekoa ez bada ere, ez dago ukatzerik lehendabiziko epe hau bete beharrean aurkitzen garela. Lehen maila horixe da beraz: erdal kultura aurreratuenak erdietsi dutena eskuratzeko eta geuretzeko” (Pat 19-20). Kultura zinez euskaldun propioa bigarren epe edo maila batean hasiko litzateke, lehen epe

hark beste honen oinarriak bezala botatzeko balio beharko bait luke: “Gure buruarekin pentsatzen hasi behar dugu” (Ib., 20). Alegia, beste kultura aurreratuenek garatu dutena geureganatu eta gero, inbestigazioak eta esperimertzioak geurekisa egiten eta horien arabera geure pentsamendua garatzen hasi beharko dugu. Beraz, bi epeak (Rikardok beste batzuetan bi maila esaten du) ez dira denboraz bata bestearen atzetik hurrenkeran etortzekoak, sistematikoki bata bestearen gainean eraikitzeak baizik. “Euskal kulturaren eguneratzean bi dira egin behar diren lanak: besteek ikasi dutena guk ere ikasi eta gerekasa pentsatzen hasi. Hutsetik hasi ezin gintezkeenez gero derrigorrezkoa dugu lehendabizi ikastea. Bainan ikaste honetan bertan gertatzen da pentsatu beharra. Ezin ditzakegu beraz bi epe hauek berezi” (20-21).

Planteamendu pedagogiko bat

Badago euskarazko liburu bat, frase kurioso honekintxe irekitzen dena, Rikardorena duzu hori: “Liburu hau egilearen eta haren garaiko fruitua da”²⁰..., autorea noski hortxe bertan obligatu duena aklaratzera, etzela boutade bat. Eta inportantea da guretzat, ikusteko, bere plangintzaren ideia Rikardok nola ulertzen zuen bere kontzientzian. Nolako ardura egiten zien alegia, bere planak gauzatzeko (euskal kulturaren) errealitatean de fakto aurkitzen diren zirkunstantzia eskasei. Idazlea kondizionatzen dutenak (gai bat euskaraz erabili gabekoa delako adibidez); edo liburua, hau da, gaiaren trataera, irakurle posibleengatik kondizionatzen dutenak. “Izan ere zeintzuek izan ditezke liburu honen irakurleak?... Umilak izan beharrean aurkitzen gara beraz” (Pat 18-19). *Politikaren atarian* idazten ari delarik, bada, oso garbi dauka, liburua zer den ulertzerik ez dagoela, zergatik horrelakoxea den ulertu gabe. “Idazlea bera ere garaiko fruitua da, bainan gizona denez inuxenteegia noski, bere garaia zertxobait bederik aldatzeko pretensio harroa du. Izan ere bere bizitza guzua «denaren» eta «izan nahi duenaren» arteko egonezinean bizitu beharko du” (Ib.,17). Barne-teinka horretan (funtsean gizakiaren edo kulturaren definizioa izan zitekeen hori) euskal idazleak zirkunstantzietan egokitzen, otxantzen jakin beharko du bere burua. “Errealismoaren” agindu hau euskal idazlearen kasuan estu-estua da, Rikardok esleitu ohi dion eginkizuna gizartean kunplutuko badu behintzat. “Gure ekintza –irakurtzen da *Jakin* 34.eko Sarreran–

²⁰ Pat 17. Beharbada frasa erdaraz pentsatu da: “éste libro es fruto: de su autor – y de su tiempo”.

zer zirkunstantzian eta nolako giroan egiztatuko den ezagutu behar dugu. Ez baita medioen aukera bera egin behar egitarau bat hemen gauzatzeko eta, kasurako, Alemanian egiteko. Eta hori, nahiz helburuak unibertsalismoaren erreinuan bat etorri. Ingurua da, batipat, aldatzen dena. Eta inguruaren arabera, jokabideak. – Edozein programak ahantz ezin dezakeen printzipio hau gurera ekar dezagun. Galdetzen dugu: gure planifikazioa nolako giro eta zirkunstantzian gauzatu da? Azterketa bat eskatzen zaigu, gure errealitatea den bezalaxe hartuz, eta ez nahi genukeen gisa. – Ikus dezagun, beraz, objektiboki, gure kulturaren egoera eta ingurua”.

Errealismo honek idazleari eskatzen dion egoerari egokitzapenak, bere subjektibitatea hein batean alde batera uztea eskatzen dio, esandako lehen epean (Rikardoren proiektuko atal nagusian). “Euskal kulturaren eguneratze horretan” premi-premiazkoa kultur masa bat biltzea, alfabetatzea, informatzea da aurrenekoa. Normalizazio kultural brutoa. Floriturak gero etorriko dira. Trenaren metaforarekin adierazi ohi da hori: “Trena martxan hartu behar honetan oso zaila da ea beste tren hoberik ba den erreparatzea. Euro-kulturaren trena, abaila handian doana, martxan hartu behar dugu, ez dago gure zai. Oraingoz gure problema bertan aulki bat aurkitzea da”²¹.

Esanahi du praxian, politologiako liburu bat idazten bada esaterako, autoreak, berak dauzkan ideia pertsonalak eta agian informazioak ere²², sakrifikatu egin beharko dituela, normalizazio kulturalaren helburu horren kariatz. Autorea testu objektibo, zientifiko, neutral bat egingen ahaleginduko da beti; bere irakurleak eskolatzen, beren iritziak beraiek egin ditzaten materialak ematen; ez indoktrinatzan eta ideologizatzen, eta bai formatzen eta informatzen. Honekin asmo bat markatzen da noski. “Ezin engainatu dezakegu gure burua, askotan gauzak nola diren esaten ari garelakoan, uste ezëan ere, nola nahi genituzkeen adierazten ari gara. Hala ere nere desirkundeak baztertzen saiatu naiz, baina ez dut horregatik ahaztu desirkunde [saio!] horiek errealitate bihurtetik oso urrun geldi ditezkeela. Era guztietara asmoa desirkunde horiek menperatzea izan da” (Pat 21).

²¹ Ik. halaber *Jakin* 29 (1968) 5: “Beste harek esaten zuenez, euskarak behar duena zera baita, alegia, estazioko maniabrak Europako kultura gure trenbide estu eta desegokian egokitu dadin”.

²² Mendebaleko tradiziozko doktrina politikoak bakarrik azaltzen badira, adibidez, ez da bakarrik, ez hoberenak direlako izango, guk mendebale horretan leku bat aurkitu beharra daukagulako baizik (Pat 85-86).

Produktu neutralaren borondate hau Rikardori obsesio bat bihurtu zaiola, pentsa daiteke. Euskal munduko ameskeriak eta analisi faltak eta errealtatea gurariekin konfunditze aspaldikoak borrokatzearren edo, mailu bat bezala ari da Rikardo: politika zientzia da; “gure lana ezin izan horregatik *gauzak nola izan behar duten* esplikatzea, *nola diren* adieraztea baizik (Ib.); ez da bere lanik balorazioak egitea ere (30); errealtatean bakarrik finkatu nahi du, ez balorazioetan edo ustee-tan (37); joera politiko –batez ere kontsebazale– batzuen arrisku handia izango da hain zuzen, «behar lukeena» estudiatzea «dena» estudiatu ordez (57)...

Euskal kulturgintza berriaren oinarria ezartzeko eta alfabetatzeko proiektatzen dituen testuotan Rikardok, teoriarik, edo printzipioz behintzat, informazio zientifiko huts-huts garbia nahi du, zientziaren adiera erradikalki objektibista batean hori gainera²³, ez zaiguna eztabaidatzeko interesatzen orain, Rikardo saiogile kritikoaen praxiarekin kontrastatzearen baizik, berak proiektuari ezartzen zizkion esijentzia pedagogikoak hobeto agerrarazteko. Izan ere, subjektibismoa ezezik partidismoa ere, polemikan, informazioan eta analisisan bertan, Rikardok ez ditu derrigor gaitzirizten beste maila batzuetan, JAKINen berak idatzi dituen analisi kritikoetan adibidez²⁴. Eta honek gauza oso simple eta oso irten bat gogoratzen digu: Batasunaren biharamuneko euforian, Santamaria eta Rikardo bezalako jende batek gutxienez eduki duen amets handia, kulturgintzako indar gehienak koordinatu ahal izateko adiskidetsuki elkarlan armoniko, zabal, bortitz batean, jendea bana zezakeena minimo batera eta bil zezakeena masimora ekarriz. Proiektu horrek Euskaltzaindiak, idazleek, ikastolek, Alfabetatzeak, kantariak, Bilbok eta Donostiak (Arestik eta Rikardok, Anaitasunak eta Argiak) elkar indartu eta potentziatu ahal izatea bideratu behar zien denei.

Amets eder handi bat izan da...

Historia txiki batzuk ahazpenaren hauspean iraungitzen ditu denborearen errukiak eta, gero, horiek gabe kontatzen da historia, sekula izan

²³ Subjektibitate oro bazterturik (42, 44-45); obserbazioan soil finkatua eta «honela edo bestela behar du izan errealtateak» esaten ibiliko ez dena, «honela edo bestela da» esaten duena baizik (79).

²⁴ “Ezkertiar berrien gain hitzegiterakoan, aldeko, partidista naizela aitortu behar” (RA 89). “Politika futboleko partidu bat arbitroak ikusten duen bezala ikusi daitekeela uste duena engainamendu handi batean bizi da. Horregatik, ez dut ukatuko lantxo hau partidista bezala, hobeto esateko, aldeko bezala idazten dudala, ni alde batean nagoelako, batzuen eta zerbaiten aldeko naizelako, eta beste batzuen eta beste zerbaiten kontrako” (Ib., 92).

ere ez direla munduan izan ematen baitu finean. Halere, zergatik Idazleen Elkartearen urte horietan ezin izan da antolatu? Zergatik Bilboko Anaitasuna eta Donostiako Argia, elkarrekin lan onean baino lehia gaiztoan ibili dira gehiago? Zer gertatu da ikastolak, auzolaneko alorrak ordez anaiarteko gudazelaiak bilakatzeko? Nolatan hizkuntzaren batasunari izpirituen banaketak segitu dio?... Komediante bakoitzak komedia horien bere irakurketa edukiko du gaur. “Historiak” beti biktima bezala bakarrik gogoratzen dituen batzuk nolana ere ez ziren beti biktima bakarrik ibili; eta, batez ere, kontatu ohi zaigun historiak ez ditu gogoratzen biktima guztiak.

Mikel Lasa eta Rikardo gogaide eta lankide gisa nahikoa ibilia ziren lehenago. 64ean ekonomikako ikaskideak ziren ESTEn. Rikardo espetxera zutenean, haren lekua Mikel Lasak bete du Argian hura libratu arte eta 65ean lankide jarraitu zuten kazetaritzan. 66an elkarrekin ziren bi-biak Alfabetatzea sortzen eta antolatzen eta patrikako liburutuen planak asmatzen. Mikel Lasa Suitzara joan zenean gero, harreman adiskidetsuan jarraitu zuten biek. Esan dugunez, 68an batasuna eginik, 69ko lehen zenbakian (*Jakin* 34, “Euskal Kultura” tituluekin) gogoeta kolektibo bat organizatu zuen JAKINEk hainbat idazle gazteren kolaborazioekin euskal kulturari buruz, Mikel Lasaren lankidetzarekin hain zuzen²⁵ besteren artean (Mikel Azurmendi Intxausti, Ibon Sarasola, Jokin Apalategi); inkestatxo bat ere publikatzen zuen “euskal pentsamenduaz” (9-18). Mikel Lasak “Euskal kulturaren kinka larria (I)” izenburuko artikuluan (34-39 orr.), zenbaki bereko editorialean Zuzendaritzak agertzen dituen ideiekin harrigarriro pentsamendu kointzidentea azaldu zuen lerroz-lerro²⁶. Ematen du egiaz editorialistak kopiatu

²⁵ Urtarrilaren 28ko gutunean (1969) honela abisatzen dio Mikel Lasari Rikardok berak: “JAKINEk hurrengo numeroaren editoriala “euskal kulturaz” egiteko asmoa dik. JAKINEko ekipoak editorial horretan euskal kulturaren problematika argi azaltzeko asmoa dik. Dena dela nahiko eragozpen iango dituk orain Espainia guztira zabaldu duten “estado de excepción” honekin “censura previa” berriro legezkoa duk eta hau erabat gogortu egin duk”.

²⁶ Hiru akats nagusi ikusten dizkio euskal kulturari: adoleszentsismoa, diletantismoa eta organizazio falta; beraz, espezializazio eta profesionaltasunik eza (“Euskal Herri guzian ez dago liberatu bat bedera kultura mailan lan egiteko liberatu gisa”), ekintzen jarraipenik eza, etab. (“planifikaziorik gabe, nora-ezean, jarraipenik gabe”). Nola jokatu, berriz, politikarekiko kulturagintzaren autonomia galdatzen da; batetik kultura aristokratiko eta bestetik masa-kulturaren artean “benetako kultura herrikoi bat” proposatzen da, horretarako Alfabetatze serio bat delarik bidea (“ahal diren herriko sektore gehienak hiperkulturizatzea”); adoleszentsismoaren aurka, didaktismoan ikusten da erremedioa; dibulgazio liburuaren proiektuari oniritzen zaio; *Jakin*, Alfabetatzea, Gerediaga, zenbait folklore talde, “alfabetatze-ekintza, ikastolak, biltzar kulturalak herri mailan eta ikasle eta irakasle mailan”, kultur erakundeen artean kolaborazio orokorra proposatzen da.

egin diola. Zer sorpresa, beraz, hurrengo zenbakian (53 or.) Saizarbitoriak mingoski erasiatzea (“Mikel Lasa edo Amerika deskubritu ez duen bat”)²⁷; eta zenbaki berean (57 or.), aldizkari batean Zuzendaritzatik lankide batenganako guztiz ezohizko tonuan, “Helvetia burgesetik bidaltzen dizkiguten teoriez” trufatzea ironiko Rikardo Arregi bera!

Zer gertatu da? Gertatu da Mikel Lasak euskal kulturako gaitzen artean adoleszentismoa salatu duela (beraz, tremendismoa, ismo baten nagusikeria ideologikoa, etab.); eta adoleszentismoa kapillismoarekin identifikatu duela; eta kapillismoa –“inde irae!”– berdintzat jo duela “Arestismo”arekin²⁸. Giroa hasita zegoen nahikoa txartzen, Gabriel oso sentibera zen atake txiki-txikienei ere, eta Donostian Rikardok orduantxe hain zuzen argitaldari berriaren proiektua bideratzeko inportantziarik handienekotzat zeukan Bilbon “gure Aita Arestirekin” (Saizarbitoria) kontatzea²⁹. Ikamikak ebitatu beharra zegoen. Proiektuaren

²⁷ “Esan behar dut, marjinalismoa dela gure birtuterik handiena...”

²⁸ “Azkenean adoleszentismoak Arestismoan gorputz hartu du” (37 or.). Testuan asko leunduta dago nolani ere salaketa hori, Arestirena baino gehiago haren epigonoena bezala.

²⁹ Ez nago gaiaren ikerketa xehe bat egiteko paradan, baina eskuartean dudan gutunketa apurrak bakarrik ideia bat ematen du nolako operazioak ibili diren batera eta bestera egun horietan editorial bat sortzeko. [1] 1968ko apirilaren 26ko gutuna Paulo Iztuetak (Münsterera): “Ez dok amairu” barruan, diskoekin daukaten bezala, euskal editorial bat sortzera doaz, Leteren poesiekin hasita; Letek berak adierazi omen dionez, Pauloren eta nire poesiak ere argitaratu ahal izango lituzke editorial horrek; problema ekonomikoak oraindik ez dira guztiz konpondu. [2] Iztuetaren gutuna berriro (1968. VI. 27): “Aresti jaunaren telefonazoa hartu nian lehengo batean, esanez nire poesiak behar zituela publikatzeko. Nunbait Retana jaunak finantziatu nahi dizkik zenbait publikazio-mota, eta horien artean euskarazkoak, eta hauen arduradun Aresti jarri dik. Beraz, hilero-hilero liburu bat ateratzeko asmoetan diagu. Lehenengoa Xabier Kintanaren nobela bat izango duk, eta gero... zenbat eta arinen gertutzen dugun materiala (Arestik gaurko gazteena nahi dik preferentziaz)...” [3] Rikardok Mikel Lasari (1969. I. 28): “Editorial problema hori izugarritzkoa duk. Daudenak edo ez dute balio, edo kolore politikoa (definitua gainera) zeukatek. Saizarrek nobela bat «Equipo Editorial» izenekoan aterako dik. Bainen horrek felipetar giroa zeukak”. [4] 1969, otsailaren 25eko Saizarbitoriaren gutuna (Münsterera): nire poesiak ere editorial horretan publikatzea proposatzen du; Editoriala prest dago; “beren tendentzia agirian zegok”, baina, Rikardoren erreparoko gorabehera, “nik uste diat beharrezkoa dela laguntza ematea eta gainera zabalketaren teknika aldetik oso dituk onak, on handia egingen ziotek euskal literaturari”. [5] Txillardegik (Waterlootik Münsterera): *Elsa Scheelen* ezin du publikatu (1968. X. 5); gauza bera (1968. XII. 7); berdin berriro (1969. I. 19) “*Elsa*-k saria izan du, mila komeria ditut argitaratzekotan (oraindik ez dago EZER alde huntatik)”; azkenik Arestik publikatuko duela (1969. IV. 13). “Atzo jaso dut lehendabiziko alea!... Atera egin da beraz; eta Arestiri esker atera da” (1969. VI. 10). Liburuaren azalbaruan Kintanaren nobela iragartzen da, baina –gainera– Saizarbitoriaren nobela ere, Sarasolaren poesiak,

sentido guztia eta bizitza zebilen jokoan. Eta “bakeak” bere prezioa zeukan... Mikel Lasak ordaindu zuen hori.

Handik egun gutxira Rikardo hil egin zen. Mikel Lasak, kultur animatzaile eredugarritzat ohoratuz, inolako kapilismotan ez erori izana goratu zion. “Eta ez da meritu kaxkarra gaur egunean kapillismoaren tentaldiari amor ez ematea!”.

(Ezin bait genezake gauza bera esan Rikardori segitu zion historiari: joera guztien abenikoan indarrak bateratzen zituen argitaldari ekumeniko sendo baten orde, sakabanaketa ebitatzeko eta liburuaren politika planifikatu baten lekuan hain zuzen, bapatean Lur, Gordailu, Irakur Sail³⁰, Etor eta Jakin Sorta fundatu dira 69-70 urteetan!).

Kulturgintzaren filosofia berri bat

Zein sentido dauka euskal kulturgintzak? 1967 aldera sortu zen itaun bat da hori: zergatik eta zertarako euskaldun?³¹, Rikardo Arregik

etab., hemen datoz orain iragarriak. [6] “(...) Gure Aita Arestik gureetako bost edo sei liburu argitaratzeko sosa lortzean demostratuko den bezala” (Saizarbitoriak 1969ko epaila-maiatzako JAKINen). Beraz, martxoaz gero eta ekaina baino lehen, «Equipo-tik Kriseluren aldera korritu da euskal literaturako editorial baten proiektua (Rikardoren dibulgazio kulturalako editorialak lekua aurkitu gabe jarraitzen duela dirudi oraindik). Ekain/uztail horretantxe lotu dira, antza, hiru proiektuak batean: «Equipo», Kriselu eta Rikardo, LUR Editoriala sortuz “Kriselu” eta “Hastapenak” bi sailekin: “y dimos el primer paso concreto que consistió en comprar a Gabriel la edición completa del *Elsa Scheelen* de José Luis Alvarez Enparanza, que acababa de finalizar, a cambio de un Seat 850, usado, propiedad de Víctor [Suinaga], y que fué justamente al llevarse lo cuando Ramón y Ricardo tuvieron el accidente en que falleció Ricardo” (Enrike Villar), ik. ZELAIETA, A., *Gabriel Aresti*, Donostia 1976, 180. – Zentsuraren bere ikerketako datuetatik Joan Mari Torrealdaik konfirmazio hauek pasatzen dizkit gehitzeko: “La empresa Equipo Editorial fue inscrita en el Registro de Empresas Editoriales el 4 de junio de 1968 con el número 645”, - “la sociedad se propone editar obras en castellano, en vascuence o bilingües de ambos idiomas”; eta gero, interesatzen zaigun tenore justuan hain zuzen, 1969ko martxoaren 24ean Administrazioak inskribapena kartzelatu egin du, “la mencionada Editorial no se atiene al plan editorial declarado en el expediente de inscripción en el Registro” arrazoiaz; jabeen errekurtsuaren aurka, berriro, kartzelapena bermatu da.

³⁰ Mikel Lasak Irakur Sailen publikatu du *Poema bilduma*, 1971; Etor-Geron *Nobela berria Hego Amerikan*, 1972 (Rikardoren proiekturako paratua). Lur sortu baino lehen Kriselur iragartzen zuen Miranderen *Lan Hautatuak* Geron publikatu da; Kriselur iragarritako Kintana, Saizarbitoria, Sarasola Lurren, etab., hau ez baita historia horiek gehiago zehazteko lekua, egon diren mugimendu batzuk seinaltatzeko bakarrik baino. Rikardoren beraren *Politikaren atarian* Lurrek publikatu du; haren beste lanak Jakinek, bi liburutan.

³¹ Ik., adibidez, *Jakin* 27/28 (1967) 66-91.

ere liburu batean lantzeko asmoa eduki zuena eta jorratu duena (1968?), postumo bakarrik ezagutu diren nota batzuetan³², eta Lurren aurreneko publikazioan oraindik jarraitzen duena 69an San Martinen eskutiko saio batean³³. 67-69 aldera, hortaz, gogoeta bat hedatu du euskal munduak bere lanaren zentzuaz eta arrazoiaz, besterik ez bada honek bere borroketan garatu duen autokontzientziaren ispilu bezala balio diguna orain. Rikardori dagokionerako, esan beharra dago hausnarketa hau berehalaxe politikara zabaltzen duela eta batez ere han ikusiko dugula. Hemen ez gara kulturgintzaren sentido funtsezkoa atzemateko adina besterik luzatuko.

JAKINen Zuzendaritzak gogarte hori zein terminotan burutu duen –ene irudiko Santamariaren inspirazioa inon baino nabariagoa da hemen, baina Rikardok berea egiten eta jarraitzen jakin duen pentsamolde batean–, berriz ere 34. zenbakian ikusten dugu ongiena (“Euskal kultura”).

Aurrenik euskal kulturgintza hiltzorian dagoen hizkuntza bat salbatu nahita dabil. Baina horren sentidoa ez da iragan bat kontserbatzea, etorkizun berri bat eraikitzea baizik. Antzinako abertzaletasun edo euskaltzaletasunari egotziko zaiona da defentsiban geratzea, negarti eta iraganaren minduri. Orain, Unamuno eta Marcuseren uztarketa kurioso batez filosofia pertsonalistarekin, euskararen hiltzoriari, marginazioari, balio iraultzaile bat sumatuko zaio.

“Euskal kultura agonian dago”. Agoniak arriskua esanahi du, baina borroka ere esanahi du. Arriskua, euskara hil egin daitekeelako eta, berezko joerari uzten bazaio, hil egingo delako. Une berean “agoniak borroka esan nahi du, heriotza uxatu egin nahi luke, egoera hortatik ateratzeko indar iraulgile bat da. Heriotzari ezetz esaten dio: hori da sustraia. Ukazio bat dago agonia bakoitzean. Eta ukazio hori bera datza gure kulturaren hasieran bertan. Zahartzaroaren aurkako, heriotzaren kontrako ukazio horrek mugiarazten du gure kultura. Gure kultura gaztea da, bizi-nahia dario, nor nahi zuen museoan sartu?” (2-3 or.).

Agoniak borroka edo “bizi-nahi” unamuniano/salbatore mitxelena-tar bezala signifkatzten duen ukazio horrez gain, euskarak beste adiera batean ere signifkatzten du ukazioa, orain Marcuseren ildoan. Honen teoriaran mendebaleko gizarte aberatsetan proletargoa (sindikatoak, Alderdi sozialistak) aisia eta kontsumo kapitalismoan integratu da eta honez gero iraultzaren subjektua talde marginatueta pasada: beltzak,

³² Ik., “Ezin etsi”, in: *Herriaren lekuko*, 1972, 305-331; *Rikardo Arregi*, 176, 179, 181-197.

³³ SAN MARTIN, J., “Euskeraren inguruan”, in: *Euskal Elerti* 69, 1969, 7-74.

etab., sistemak integratzen ez dituenak. Analisi honek bidea ematen du, batez ere sistemarekin Modernia osoa ulertzen badugu, euskal kultura marginaziora madarikaturiko elementu legez interpretatzeko, potentzial iraultzaile bezala hortaz. Euskara esanahi guztiz berri batean bilakatzen da horrela Moderniaren ukoa (Unamunok ulertu zuenaren aldean alegia, euskararen arkaikotasunarekin), esangura iraultzaile batean. “Euskal kultura –arrazoitu du Santamariak–, erroak aizetara dituen kultura bat da. Euskal kultura eginkizunekoa da, hau da, dena egiteko duen kultura bat. Euskal kultura ez da besteak bezalakoa, estal-gabekoa da. Benetako kultura proletarioa. Mesprezatutakoa eta bide guztietan desornitutakoa (...). Eta esaten duguna da euskal kulturaren meriturik handiena, gure egunetan historiaren indarra desornitutako jendeen artean arkitzean dagoelako”³⁴.

Hemendik aurrerako arrazoipideak Modernia burgesaren ukoaren baldintzarekin bakarrik balioko dizu, hau da, eskema ezker berritarron onarpena presuposatuz bakarrik. Orain arte euskararen ezaugarri negatiboa kontsideratzen zenak berak (bere txirotasun eta garapen eskasiak, adibidez), balio positiboa hartuko du. “Gure kultura borrokalaria da, erreztasun bila euskarara datorrenak, ez daki nora datorren”³⁵. Euskararen bizinahiak, historikoki, sozialki, politikoki, euskararen ukoa esanahi duen guztiaren ukoa esanahi du: status quo guztiaren ukoa hortaz. “Ukazioaren radikaltasuna da gurea. Euskal kultura ez da eze-zen jabe. Legeak ukatu egiten ditu, ofizialtasuna ukatu, erakundeak eta egiturak ere ukatu (...). Ez da joera itsua, ukazioaren ukazioa delako. Euskal kulturaz mintzatzean, zer adierazi nahi duzue?, galdetzen digutenentzat, badugu erantzun laburto bat: gu geu izatea gaur. Eta hara, ukazioaren bidez afirmazioa tajutu dugu. Erakundeek gure gutasuna ukatzen dutela? Horiek ukatzean (eta ukatuz) gutasun hori baieztatu dugu guk” (3-4 or.).

Jarrera honek euskaltzaletasun tradizionala ere hankaz gora jartzen du, funtsean haren azpiko balio sistema (tradizionala nahiz “moderno”) iraultzen duenez gero. 1) Euskara edo euskal kulturaren balioa bere antzinatasunean, etab., ikustea (“folklorismoa”) onartezina da, “euskal kultura ezarritakoaren ukaziotik hasten da” eta. 2) Bestainbeste, baina, euskal kulturgintza beste edozein errealizazio molde “modernoren” menpean edo zerbitzuan jartzea ere, berdin da hori ekonomikoa,

³⁴ SANTAMARIA, K., “Euskal kulturari buruz”, in: *Jakin* 33 (1968) 32.

³⁵ Hau lotuta dago Ortegaren kulturaren kontzeptuarekin “un sistema de seguridades” bezala. Ik. Santamariaren kritika (“Ortegaren iritzia burgesa da”), *Jakin* 33 (1968) 31.

politikoa edo filosofikoa izan dadila, “hori dena, kasu guztietan, ezarritakoa sendotzea litzateke. Lanabes zanpatzaile bezala salatu behar ditu euskal kulturak joera horiek denak” (3. or.). Bestela esanda, euskal kulturgintzak sentidorik ez dauka proiektu abertzale “burges” baten zerbitzuan; gizarte berri baten proiektuaren zerbitzuan bakarrik dauka zentzurik³⁶. Ondorioz euskal kulturgintza aurrerakoa bakarrik izan liteke (“euskal kulturaren problema ez delako zerbaite kontserbatzea edo irau-naraztea. Lortzea eta erdiestea da gure problema”) eta “bere egitekoa kontrajartzea izanen da: erakundeei, herria; kultura filisteoari, kultura iraulgilea; kultura aristokratikoari, kultura herrikoa” (4. or.). Baina herrikoitasuna ez da herrikoikeria³⁷, eta kultura jaso ez da kulturalismoa. Kulturalismoari editorialak –Mikel Lasarekin bat– didaktismoa kontrajartzen dio. “Didaktismoa, guretzat, zer da?: irakatsi, adierazi, esplikatu, informatu” (Ib.). Euskal kulturgintzak euskal herriaren eskola esanahi du horrela, eskola horrek fruitua gizarte berrian emateko.

Beharbada eragabetasun batzuk, edo koskaren batzuk, igarri ahal zaizkio gogoeta honi. Ez da kultura rural tradizionala nahi, ezpada euskara eguneratu, modernizatu: baina kultura moderno burgesa ukatzen da berdenboran; Europako trenean sartu nahi da: baina marginazioaren balioak goren dira, – inola ez da geratu nahi ghettoan halere!; kultura jasotzen ahalegiten da, baina aristokratismoa kondenatuz; eta herrikoa izan behar bada, herrikoikeria gabe da noski. Labur: moderno, baina modernia kondenatuz; herrikoi, ez populista; uniformismoaren eta “dimensio bakarreko gizakiaren” kritikarik amorratuenak egiten direneantxe tokatzen da batasuna egitea eta euskal kulturgintzaren plangintza errigortsu bat anbizionatzea... Garaiaren koskak.

69ko uztailan Rikardo hil zen istripu batean; abuztuan administrazioak JAKIN debekatu zuen. Esan nahi da, ibilian ibilian mamituz zihoan “kulturgintzaren filosofia” hau, prozesuaren erdian etena izan dela. Ez da ideia patxadaz borobildu bat bezala kontsideratu behar.

³⁶ Santamariak, loc. cit., 32: “Euskal kulturak, bere mamian, erreboluziogile izan behar du bortzaz, zeren esistitu nahi badu, aurrean duen errealtatea ukatu egin behar duelako”. “Filisteiko jendearekin ez dugu deus egingo. Horiek gure kulturari folkloriko jostailuaren balorea besterik ez diote emango”.

³⁷ Nota bene, “herrikoitasuna eta herrikoikeria bi dira, ez bat. Herrikoikeria da euskal kulturarentzat arriskurik handiena (...). Herrikoikeria, gure artean, kultura filisteoaren fruitu heldu bat besterik ez da. Kultura filisteoak errezkeria, aisetasuna, esan nahi du”.

ERASKIN I

(Hona hemen dibulgazio bibliotekarako Rikardok prestatu zuen gaien zerrenda eta lanerako irizpideak, lankide posibleei bidali zizkien makinaz idatziriko bi orritan):

Lehenengo saila: GIZA ZIENTZIAK

- Politikaren hastapenak
- Alderdi politikoak
- Soziologiaren hastapenak
- Kapitalismoa
- Kapitalismoaren historia
- Kapitalismoaren teorikoak
- Sindikalismoaren historia
- Ekonomiaren planifikazioa
- Euskal Herriaren instituzio foralak
- Euskal Herriko lehen gizona
- Azkoitiko Zalduntxoak
- Frantziako Erreboluzioa Euskal Herrian
- Nafarroaren historia 1515 arte
- Federalismoa
- Sozialismoa historian
- Eskubidearen soziologia
- Euskal Eliza XIX.era arte
- Estadua
- Nazioa

Bigarren saila: ZIENTZIAK

- Biologiaren hastapenak
- Kimika
- Napalm

Hirugarren saila: LITERATURA ETA ARTEA

- Euskal literaturaren historia laburra
- Literatura, zer da?
- Nobela munduan gaur
- Poesia munduan gaur
- Teatroa munduan gaur
- Jazz musikaren historia

- Musikaren historia
- Artearen hastapenak
- Romantizismoa
- Pintura modernoaren historia
- Zinemaren historia
- Gaurko zinema

Laugarren saila: PENTSAMENDUA

- Marxismoa
- Estrukturalismoa
- Jainkoaren heriotzaren teologilariak
- Greziako filosofariak

* * * * *

- 1.- Lanek gutxienez ehun folio bi espaziotara beharko dituzte eta gehienez 120.
- 2.- Lana ahal den subdibisio eta zatiketa gehienekin egina.
- 3.- Titulu horietako batzuek egiten hasiak dira [ik. ERASKIN II]. Komeni den eran alda eta osatu ditezke.
- 4.- Lanak neutralak izan beharko dute, informazio eta esposizio gisa. Horregatik behar den guztia afusilatu egin beharko da, beldurrik gabe. Piratismo handikoak beharko dute izan.
- 5.- Danak batasun ortografiko osoa izan beharko dute.
- 6.- Ez da "obra de autor" edo egin behar.

ERASKIN II

(1969ko otsailean Joxe Azurmendiri gutun batean Rikardok adierazi legez, ordurako jada prestalanetan ari zirenak ondoko hauek ziren:)

- Euskal literaturaren historia laburra (Ibon Sarasola)
- Gaurko pintura (Joxe Migel Zumalabe)
- Politikaren hastapenak (Rikardo Arregi)
- Alemaniako literaturaren historia (Jerardo Elorza)
- Literatura zer da? (Patri Urkizu)
- Ifar Ameriketako nobela (Mikel Lasa)
- Euskal Herriaren Kondaira (Salamankako estudianteak).